

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

הפקולטה למדעי החברה

בית הספר למדיניות ציבורית וממשל

העדפות לחלוקה מחדש בקרב סטודנטים לכלכלה ופכ"מ:

מבט משווה על תהליכי סלקציה וסוציאליזציה

עבודת גמר לקראת תואר מוסמך במדיניות ציבורית

דניאל מילבאוור ת.ז. 300218898

בהנחיית ד"ר רענן סוליציאנו קינן

דצמבר 2017

תקציר

במחקר זה נעשה ניסיון לתת את הדעת לגורם משמעותי נוסף המשפיע על עיצוב מדיניות כלכלית מעבר להעדפות הציבור, והוא הרקע האקדמי של משרתי ציבור האמונים על עיצוב מדיניות כלכלית חברתית. לאור ההנחה כי למשרתי ציבור בעלי רקע כלכלי יש משקל גדול בעיצוב המדיניות הכלכלית חברתית, לעמדותיהם ותפיסותיהם שהתעצבו במסגרות אקדמיות שונות יש השפעה לגבי העדפה לחלוקה מחדש ואספקת מוצרים ציבוריים המתרגמת בסופו של דבר למדיניות.

השערות המחקר הן כי קיימים הבדלים בעמדות ובתפיסות בנוגע להעדפה לחלוקה מחדש ובהענקת לגיטימציה למדינת הרווחה בין סטודנטים לכלכלה מתכניות לימוד שונות: סטודנטים לכלכלה בתכנית רגילה לבין סטודנטים בתכנית "פילוסופיה, כלכלה ומדע המדינה" (פכ"מ), והבדלים אלו נובעים הן מעצם הבחירה עצמה בתחום הלימוד – סלקציה, והן מהשפעת תכנית הלימודים על עמדות ותפיסות הסטודנטים – סוציאליזציה.

ממצאי המחקר שהתקבלו במידה רבה תוכים בהשערות המחקר, ומצביעים על כך שאכן בתכניות לימוד שונות בכלכלה מתרחשים תהליכי סלקציה וסוציאליזציה, ביחס לעמדות ותפיסות בנוגע להעדפה לחלוקה מחדש ומתן לגיטימציה למדינת הרווחה במגוון תחומים רחב.

תודות

כתיבת עבודה הזו התאפשרה הודות לעזרה ולשיתוף הפעולה של אנשים רבים מהאוניברסיטה העברית. ברצוני להודות לד"ר רענן סוליציאני קינן על הליווי בפיתוח השערות המחקר, בחירת המתודולוגיה וניתוח הממצאים. לד"ר לימור סממיאן דרש על הליווי המלמד והמשמעותי בכתיבה התיאורטית. לאפרת רדוץ ממזכירות המחלקה לכלכלה ולליאור לוי ממוזכירות המחלקה לפכ"מ, על העזרה ושיתוף הפעולה. לעשרות מורי הקורסים והמתרגלים במחלקות לכלכלה, פכ"מ ופסיכולוגיה, אשר הביעו הסכמה לכניסה לשיעוריהם ולהעברת שאלון המחקר. לצוות אופק מתא"ם. וכמובן, למאות הסטודנטים אשר הקדישו מזמנם למילוי השאלון ושיתפו אותנו בעמדותיהם, ללא כל תמורה.

תוכן עניינים

4.....	הקדמה
6.....	סקירת ספרות
6.....	רקע אודות מדינת הרווחה המודרנית
8.....	עמדות הציבור – השפעה על תמיכה ברעיונות המארגנים של מדינת הרווחה
8.....	עמדות המבוססות על כלכלת שוק: מדינות בעלות משטרי רווחה ליברליים
9.....	עמדות המבוססות על המדינה: מדינות בעלות משטרי רווחה קונסרבטיביים וסוציאל-דמוקרטיים
10.....	עמדות כלכלנים כלפי חלוקה מחדש ומדינת הרווחה
12.....	ביקורת הכלכלה
13.....	עמדות סטודנטים כלפי חלוקה מחדש ומדינת הרווחה לפי תחומי לימוד
15.....	סלקציה בבחירת מקצוע לימוד אל מול סוציאליזציה
17.....	מתודולוגיה
17.....	שאלות המחקר והשערות המחקר
18.....	שיטת המחקר
18.....	מדגם ומערך המחקר
18.....	פרוצדורה
20.....	מדדים
20.....	משתנים תלויים
23.....	משתנים בלתי תלויים
23.....	סטטיסטיקה תיאורית של משתנים בהם נעשה שימוש במחקר
24.....	ממצאים ודיון
38.....	סיכום ומסקנות
41.....	ביבליוגרפיה

במחקר זה נעשה ניסיון לתת את הדעת לגורם משמעותי נוסף המשפיע על עיצוב מדיניות כלכלית מעבר להעדפות הציבור, והוא הרקע האקדמי של משרתי ציבור האמונים על עיצוב מדיניות כלכלית. לאור ההנחה כי למשרתי ציבור בעלי רקע כלכלי יש משקל גדול בעיצוב המדיניות הכלכלית חברתית, לעמדותיהם ותפיסותיהם שהתעצבו במסגרות אקדמיות שונות יש השפעה לגבי העדפה לחלוקה מחדש המתרגמת בסופו של דבר למדיניות. הבנת פערי העמדות בין כלכלנים בעלי רקע כלכלי בלבד לבין כלכלנים בעלי רקע אינטרדיסציפלינרי, יכולה לתרום להבנת השונות בלגיטימציה ליצירת מוצרים ציבוריים ולהיקף פעילות הממשלה, אשר הינם מוקד עניינה של המדיניות הציבורית.

בספרות המחקרית העוסקת בניסיון להסביר את השוני במידת ההעדפה לחלוקה מחדש ניתנים הסברים רבים הנוגעים לגורמים כלכליים, פוליטיים, דמוגרפיים וחברתיים (Alesina et al., 2001). במדינות דמוקרטיות ייצוגיות כמו בישראל נהוג לחשוב כי עמדות הפרט משפיעות על עיצוב המדיניות הממשלתית דרך מערכת הבחירות. כלומר, בחירה בפוליטיקאים אשר האג'נדה שלהם תואמת את העדפות הפרט מביאה לידי ביטוי את האינטרסים שלהם בהליך עיצוב המדיניות.

יחד עם זאת, בתהליך גיבוש תקציב המדינה והקצאת משאבים לשירותים הציבוריים השונים לדרג הבירוקרטי הכלכלי נודעת חשיבות גדולה למדי, הודות לבקיאותו ומומחיותו בתחום ולאור עבודתו המתמשכת לאורך השנה (ראיה לכך היא שמרבית סעיפי התקציב כלל אינם עומדים לדיון). ולכן, יש להביא בחשבון את המשקל הגדול אשר יש לעמדות ולתפיסות של משרתי ציבור על עיצוב מדיניות כלכלית, ובפרט את עמדותיהם ותפיסותיהם של כלכלנים הנמצאים בעמדות השפעה.

בעבודות קודמות אשר נערכו בארץ בניסיון להתחקות אחר עמדות ותפיסות בקרב סטודנטים לכלכלה ותחומים נוספים, נמצא כי תחום הלימוד משפיע על האופן בו סטודנטים חושבים על מצבים כלכליים וחברתיים. כך למשל בעבודתו של אריאל רובינשטיין (Rubinstein, 2006) נמצאו הבדלי גישות משמעותיים בין סטודנטים לכלכלה לבין סטודנטים מתחומים אחרים, כך שסטודנטים לכלכלה נטו לבחור יותר בחלופות של מקסום רווח ויעילות על פני חלופות של רווחים קטנים יותר או כאלו ששומרים על רווחת העובדים בסיטואציות היפותטיות.

עבודה זו מבקשת לבחון:

א. האם קיימים הבדלים בעמדות ובתפיסות בנוגע להעדפה לחלוקה מחדש והענקת לגיטימציה למדינת הרווחה, בין סטודנטים לכלכלה לבין סטודנטים בתכנית פילוסופיה, לכלכלה ומדע המדינה (פכ"מ) בתחילת לימודיהם?

ב. האם קיימים הבדלים גדולים יותר בעמדות ובתפיסות בנוגע להעדפה לחלוקה מחדש והענקת לגיטימציה למדינת הרווחה, בין סטודנטים במחלקה לכלכלה לבין סטודנטים בתכנית פכ"מ המסיימים את לימודיהם בהשוואה לאלו המתחילים את לימודיהם?

השערות המחקר הן כי קיימים הבדלים בעמדות ובתפיסות בנוגע להעדפה לחלוקה מחדש ובהענקת לגיטימציה למדינת הרווחה בין סטודנטים לכלכלה לבין סטודנטים לפכ"מ, והבדלים אלו נובעים הן מעצם הבחירה עצמה בתחום הלימוד – סלקציה, והן מהשפעת תכנית הלימודים על עמדות ותפיסות הסטודנטים – סוציאליזציה. מתן מענה לשאלה זו יכול לתת נקודת מבט ביקורתית נוספת ביחס ללימודי כלכלה ותהליכי הלימוד בה, וגם לבדוק האם תכנית פכ"מ מצליחה ליצור סטודנטים בעלי רקע כלכלי מובחן המאפשר להם להגיע למסקנות שונות אודות תפקידה של המדינה ומעורבותה בנעשה במשק.

סקירת ספרות

רקע אודות מדינת הרווחה המודרנית

מדינת הרווחה המודרנית קמה באירופה לאחר מלחמת העולם השנייה, מתוך מטרה ליצור מבנה חברתי שבו אזרחיה ותושביה לא יהיו מוטרדים ממחסור, גם אם לא יהיו מועסקים או שיכולתם לעבוד תהיה מוגבלת. במדינה מן הסוג הזה, רווחת כלל תושביה נתפסת כאחריותה של המדינה. כמו כן, הרעיון העומד בבסיסה הוא קידום עקרונות של שוויון הזדמנויות וחלוקה צודקת של משאבים.

מדינת הרווחה לא הביאה לביטול מלא של העוני ושל האי השוויון שהתקיימו בחברות המערביות, אך בבסיסה הכירה בכך שלמדינה יש תפקיד משמעותי בעיצוב וארגון הכלכלה, מתוך שאיפה לצמצום פערים חברתיים. התערבות זו נעשתה בשני מישורים: מצד אחד התערבות של המדינה באמצעים שעומדים לרשות הממשלה בפעילות המשק והכלכלה, ומצד שני הוצאת השירותים החברתיים מן השוק, והפיכתם לזכויות חברתיות שכל אזרח זכאי להן מתוקף היותו אזרח.

בהקשר הזה, מדינות הרווחה נוצרו בחלקן כאמצעים ציבוריים למיסוי אנשים בגיל העבודה, על מנת לאפשר לחלק מחדש את ההכנסה בין מגוון אנשים הנמנים על קטגוריות שונות של הכנסה, סיכון וגיל. מערכות הרווחה המושתתות על מיסוי אשר התפתחו במדינות אלו, פעלו על בסיס של "חוזה חברתי" בין קבוצות גילאיות בחברה. חוזה זה כלל תשלומי מס במהלך שלבים פרודוקטיביים בחיים כמו בגיל העבודה, ובתמורה קבלת תשלומי העברה בתקופות שאינן פרודוקטיביות בחיים כמו במהלך הילדות, תקופות של מחלה, ולאחר פרישה. מטרתו של החוזה היתה ליצור איזון בין תשלומי העברה לבין הנטל על העובדים (Daniels, 1988; Laslett, 1992).

מצדדיה של מדינת הרווחה סברו כי המדיניות החברתית משקפת את המחויבות של הכלל להתערב לטובת החלשים וראו במדינת הרווחה המודרנית ביטוי לתחושות של סולידריות חברתית, המבטאות את המחויבות הזו. יתרה מזאת, הם הניחו כי בכוחה של מדינת הרווחה האוניברסלית לתרום לצמצום פערים חברתיים, לעודד אינטגרציה חברתית ולהתמודד באופן אפקטיבי עם מגוון רחב של בעיות חברתיות, וראו ברשויות הרווחה והביטחון הסוציאלי המדיניות את האמצעי המרכזי לביצוע ויישום מדיניות זו (גל, 2004).

היסטורית, כל עוד מדינות הרווחה נהנו מצמיחה כלכלית מתמשכת ותעסוקה מלאה, לרוב הן זכו לקונצנזוס נרחב באשר לחיוניותן, הן מצד הציבור והן מצד קובעי מדיניות. הדבר בא לידי ביטוי בהתרחבות מתמשכת של מספר תכניות הרווחה, היקף הכיסוי שהן הציעו וכמות המשאבים אשר הוקצו להן. כך למשל, בחלק גדול ממדינות הרווחה עמדה ההוצאה החברתית בתחילת שנות השבעים על כשליש מסך התמ"ג (Pierson 1998).

"תור הזהב" של מדינת הרווחה הגיע לקיצו בשלהי שנות השבעים לאחר תקופה של משבר והביא עמו עידן של תהיות וספקנות לגבי תפקודה וחיוניותה של מדינת הרווחה. למרות כי מדינת הרווחה לא נעלמה מן השטח, היא כבר איננה נהנית מאותה תמיכה גורפת אשר זכתה לה בעבר, וגם לא מן האמונה כי ביכולתה להציע פתרונות ממשיים לבעיות חברתיות. לא זו בלבד, חוסר נכונותם של קובעי מדיניות וציבור משלמי המיסים להקצות משאבים נוספים הנדרשים לשימור

השירותים החברתיים ולמילוי משימותיה של מדינת הרווחה, הביאו לכך כי מעורבות המדינה באספקת שירותים חברתיים הלכה והצטמצמה במדינות מערביות רבות (גל, 2004).

כיום היקף הכיסוי אשר לוקחת על עצמה המדינה והיקף השירותים המסופקים לאזרחיה, הינם שונים ממדינה למדינה ומושפעים מגורמים דמוגרפיים, כלכליים וחברתיים, אך גם במידה משמעותית מהשקפת עולם כלכלית אידיאולוגית כלפי מדינת הרווחה. בהתאם לכך, מדינות שונות מאמצות להן מדיניות חברתית שונה, כך שניכרים הבדלים משמעותיים בין מדינות בהוצאה הלאומית על שירותים ציבוריים ומידת מעורבותה של המדינה באספקתם.

בספרות אודות מדינת הרווחה מידת האוניברסליות של הזכויות החברתיות משמשת כקריטריון להבחנה בין מדינת הרווחה הסוציאל דמוקרטית לבין מדינת הרווחה הליברלית. מדינת הרווחה הסוציאל דמוקרטית מעניקה זכויות חברתיות במידה כזו המאפשרת לנהל אורח חיים עצמאי מן השוק החופשי. הענקה של זכויות חברתיות אלו אמורה להפחית את העוני ולפתוח שוויון הזדמנויות בחינוך, שבתורו יאפשר מוביליות חברתית והקטנת אי השוויון במדינה. מנגד, מדינת הרווחה הליברלית מעניקה סעד רק לנזקקים ומתבססת על מרכיב של ביטוח חברתי. סעד לנזקקים ניתן ברמות מינימאליות ולאחר מבחני אמצעים מחמירים. הרעיון של ביטוח חברתי הוא רעיון כנגד סיכונים שכיחים כמו אבדן כושר עבודה, נכות, אבטלה או תקופות שונות בחיינו בהם נהיה זקוקים לסיוע כמו זקנה.

ירידת התמיכה במדינת הרווחה ורעיונותיה המארגנים, כמו גם חוסר הנכונות להקצאת משאבים מצד קובעי מדיניות לשימור השירותים החברתיים, מהווים את הרקע למחקר עמדות זה בקרב כלכלנים הלומדים במסגרות לימוד שונות. במחקר זה ברצוני להציע כי המעבר הפרדיגמטי בין הרעיונות המארגנים של מדינת הרווחה הסוציאל דמוקרטית לרעיונות של מדינת הרווחה הליברלית, קשור קשר עמוק והדוק לאופן בו לימודי כלכלה נלמדים באוניברסיטה ולהכשרה אותה מקבלים כלכלנים. הוזה אומר, לרקע האקדמי הכלכלי של מעצבי מדיניות, במידה מסוימת ישנה השפעה על חוסר הלגיטימציה ליצירת מוצרים ציבוריים וחוסר התמיכה בשימור השירותים החברתיים בישראל.

בחלק זה סקרנו בקצרה את התמורות הרעיוניות אשר עברה מדינת הרווחה המודרנית במחצית השנייה של המאה העשרים, ובחלק הבא נבחן אילו רעיונות וערכים עומדים בבסיס הטיפולוגיה של מדינת רווחה כפי שאנחנו מכירים אותה כיום.

עמדות הציבור – השפעה על תמיכה ברעיונות המארגנים של מדינת הרווחה

אחד המחקרים המפורסמים ביותר והמשפיעים ביותר אודות מדינת הרווחה המודרנית ומקומה בכלכלה הקפיטליסטית, הוא מחקרו של הסוציולוג הדני Esping-Andersen (1990). על פי מחקרו, בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה, מדינות דמוקרטיות מתקדמות התקבצו בצורה גסה לשלושה עולמות של מדינות רווחה, באופן בו הן מספקות לאזרחים שירותים חברתיים, בין היתר קצבאות אבטלה, קצבאות ילדים, ביטוח רפואי, חוקי עבודה ופנסיה. שלושת עולמות רווחה אלו הם: המשטר הסוציאלי דמוקרטי; בעיקר המדינות הנורדיות, המשטר הקונסרבטיבי-קורפורטיסטי; בעיקר מדינות אירופה הקונטיננטלית, ולבסוף המשטר הליברלי המאפיין את המדינות האנגלו-סקסיות.

מחקרו של Esping-Andersen (1990) מדגיש כי חשוב לא להתייחס למשטרי הרווחה כסך התכניות החברתיות הקיימות במדינה או כסך המדיניות החברתית הקיימת, אלא כהבנה מעמיקה יותר שהתיאוריה שלו מציעה. כך למשל, משטרי הרווחה הקיימים במדינות השונות הם כשלעצמם, מכוננים הן רעיונית והן מעשית, את ההיגיון הפנימי של הרעיונות המרכזיים העומדים בבסיס מדינת הרווחה בדבר זכויות חברתיות, מחויבויותיה של המדינה כלפי אזרחיה, חלוקה מחדש של העושר ואספקת רשת ביטחון. ההיגיון הפנימי של משטרי הרווחה השונים משפיע גם על תוצאות של מדיניות חברתית, כמו למשל הפחתה של אי שוויון ושיעורי העוני, אבל גם מבחינה פוליטית על עמדות האזרחים כלפי מדינת הרווחה.

העקרונות המארגנים העומדים בבסיס עולמות רווחה שונים כפי שתוארו לעיל, יוצרים בתורם עמדות כלפי מדינת הרווחה, מפני שהם מבנים ומעצבים את תפיסותיהם הערכיות של האזרחים ביחס לסיכונים חברתיים, הוגנות חברתית, צדק חברתי, תפקידה של המדינה ומידת האחריות אשר היא נוטלת על עצמה (Sabbagh & Vanhuyse, 2007; Sabbagh, Powell, & Vanhuyse, 2007). (2006).

בשני החלקים הבאים, נסקור את המאפיינים ואת ההיבטים הערכיים המרכזיים העומדים בבסיס משטרי רווחה שונים. הבנה מעמיקה של היבטים ערכיים אלו, תאפשר לנו להבין טוב יותר את העמדות הרווחות בציבור בכללותו, וכמו כן לנתח תחת קונטקסט מסוים את העמדות הרווחות כלפי מדינת הרווחה בקרב סטודנטים בתכניות הלימוד השונות כפי שיפורט בהמשך.

עמדות המבוססות על כלכלת שוק: מדינות בעלות משטרי רווחה ליברליים

משטרי רווחה ליברליים כמו ארה"ב, בריטניה וקנדה מספקים באופן יחסי מעט תשלומי העברה והם מחויבים לרמה נמוכה של מעורבות במשק. הם מתאפיינים ברמות נמוכות של מיסוי ואי שוויון גבוה בהכנסות, רמה גבוהה של גמישות בשוק העבודה ויצירת עבודות. משטרי רווחה אלו הינם שיוריים, במובן שמערכות הרווחה שלהן מתמקדות בעיקר בנזקקים. מדינות אלו אינן מספקות רשת ביטחון מקיפה, אלא הן דוגלות בתפיסה צרה לגבי אותם הצרכים אשר צריכים להיות מכוסים על ידי המדינה. האחריות הישירה לאספקת רווחה מופנית בעיקר לאינדיבידואלים עצמם ולמשפחותיהם (Daniels, 1988; Esping-Andersen, 1990; Mau, 2004).

בהתייחס לעמדות כלפי מדינת הרווחה, משטרי רווחה ליברליים מתאפיינים במסגור של כלכלת שוק בעלת שלושה היבטים ערכיים :

- א. אינדיבידואליזם – אינדיבידואלים, למרות עזרה שמתקבלת ממשפחותיהם ומארגוני מגזר שלישי, אחראיים באופן בלעדי להתחרות בשוק על מנת לספק את רווחתם (Pinch, 1997). כלומר, קיימת ציפייה מאנשים לחיות ולשלוט על חייהם ברמה גבוהה, מבלי לדאוג יותר מדי לצרכים של אחרים (Triandis, 1995). בהתאם לכך, כל קבוצת גיל נתפסת כתלויה במשאבים העומדים לרשותה ואחראית רק לרווחתה (Daniels, 1988; Silverstein et al., 2000).
- ב. מוסר עבודה – קיימת ציפייה מאינדיבידואלים להתקדם מבחינה כלכלית באמצעות עבודה קשה, מאמץ אישי וכישרון (Hasenfeld & Rafferty, 1989). העברות משאבים אשר אינן מציינות במפורש את התנאים לקבלתם או מתן תשלומי העברה בלתי מותנים לאנשים ללא קשר להפרשות שלהם ממשכורתם, זוכים לתמיכה נמוכה ונתפסים כלא הוגנים (Silverstein et al., 2000).
- ג. ייחוס פנימי – עוני, אבטלה, ובעיות חברתיות כלכליות אחרות, נוטות להיות מיוחסות לאזלת יד אישית, כמו למשל לכישלון בניצול הזדמנויות, חוסר כישרון ומוסר נמוך, יותר מאשר לסיבות מבניות, פוליטיות ומוסדיות (Kluegel, 1986; Kluegel & Smith, 1990).

עמדות המבוססות על המדינה: מדינות בעלות משטרי רווחה קונסרבטיביים וסוציאל-דמוקרטיים
בניגוד למשטר הרווחה הליברלי, שני סוגי משטרי הרווחה הבאים מסתמכים על רמה גבוהה יותר של מעורבות באספקת רווחה (Esping-Andersen, 1990). משטרים קונסרבטיביים, כמו גרמניה, אוסטריה וצרפת, מקצים תשלומי העברה נדיבים באופן יחסי. הם מקדמים את האינטרסים של עובדים מיומנים ועובדים בשכר גבוה (משרות הנשלטות בעיקר על ידי גברים) על חשבון צעירים, עובדים לא מיומנים ונשים עובדות. כתוצאה מכך, הנטל הכרוך בדאגה למשפחה הוא גדול במיוחד על נשים צעירות. העלות הגבוהה של טיפול בילדים הופכת את השילוב של קריירה ומשפחה ליקר למדי עבור נשים, דבר אשר מוסיף לבעיות קיימות של הדרה בשוק העבודה, פיריון נמוך ויחס שלילי בין שיעור העובדים לשיעור הגמלאים (Esping-Andersen, 1996). משטרים סוציאל דמוקרטיים, כדוגמת נורבגיה, פינלנד ושוודיה, מספקים תשלומי העברה נדיבים יותר על בסיס אוניברסלי. למרות כי המדינה יותר מעורבת באספקת שירותי רווחה במדינות סוציאל דמוקרטיות בהשוואה למדינות קונסרבטיביות, משטרי רווחה קונסרבטיביים מקדמים באופן אקטיבי בשנים האחרונות עצמאות כלכלית של נשים על ידי אספקה של מסגרות לילדים בעלות נמוכה ועל ידי עידוד תעסוקת נשים בסקטור הציבורי ותכניות שונות בשוק החופשי.

בהתייחס לעמדות הרווחות והפופולריות כלפי מדינת הרווחה, משטרי רווחה קונסרבטיביים וסוציאל-דמוקרטיים מתאפיינים במסגור מדינתי ריכוזי בעל שלושה היבטים :

- א. חלוקה מחודש של העושר הדוגלת בשוויון - מעורבות הממשלה זוכה לתמיכה נרחבת על מנת להפחית אי שוויון חברתי כלכלי ופערים בחלוקת השכר בחברה (Hasenfeld & Rafferty, 1989; Svallfors, 1997).
- ב. היקף גדול של שירותי רווחה – המדינה נתפסת כאחראית להבטחת רווחת תושביה. באופן אידיאלי טווח רחב של תשלומי העברה ושירותים חברתיים אמורים להינתן לחלקים נרחבים באוכלוסייה, ובמידת האפשר אף על בסיס אוניברסלי. לרוב, צעירים נתפסים כאחראיים לרווחתם של האנשים המבוגרים בחברה (Andress & Hein, 2001; Gelissen, 2000; Svallfors, 1997).
- ג. ייחוס חיצוני – בעיות חברתיות כלכליות אישיות בד"כ אינן מיוחסות למאפיינים אישיים כאלו או אחרים, אלא נראות הרבה פעמים על רקע כוחות חברתיים כמו אפליה, הזדמנויות מוגבלות, חינוך לקוי וניצול (Orkeny & Szekelyi, 2000; Svallfors, 1993).

חלוקה גסה זו של משטרי הרווחה השונים, מראה לנו כי מדינות שונות נבדלות בצורה משמעותית בהיבטים הערכיים העומדים בבסיסן, בלגיטימציה הניתנת ליצירת מוצרים ציבוריים ולמידת מעורבותה של המדינה באספקתם, וכנגזרת לכך מאמצות להן מדיניות חברתית שונה. עמדות ביחס לאחריותה של המדינה כלפי אזרחיה וביחס למידת המעורבות הרצויה של המדינה עברו ברבות השנים שינוי משמעותי גם בקרב כלכלנים ובאופן בו לימודי כלכלה נלמדים באקדמיה. שינוי זה יוסבר בחלק הבא.

עמדות כלכלנים כלפי חלוקה מחדש ומדינת הרווחה

עבור כלכלנים מדינת הרווחה יכולה להיות מפורשת כחברה בה הסקטור הציבורי נותן עדיפות גבוהה לחלוקה מחדש ולהוצאה חברתית או להיפך. היחס שכלכלנים מקנים לגודלו של הסקטור הציבורי ולעדיפות לחלוקה מחדש, עבר תמורות שונות לאורך המאה העשרים לאור אירועים מכוונים ומשברים שונים. על מנת להבין את העמדות הרווחות כיום נתאר תמורות אלו בקצרה.

כאמור, התקופה לאחר מלחמת העולם השנייה, אשר מכונה הרבה פעמים בספרות כ"תור הזהב של הקפיטליזם", צמחו מגוון תיאוריות כלכליות הדוגלות במדיניות של התערבות במשק כמו כלכלת רווחה וכמו התיאוריה הקיינסיאנית, אשר במידה רבה היו השיח הדומיננטי והשלט בדיון לגבי תפקידה של המדינה. תיאוריות אלו העמידו במרכזן "כשלי שוק" רבים המתחוללים במשק במצב טבעי, וטענו כי התערבות פעילה מצידה של המדינה הינה הכרחית על מנת לתקן את כשלי השוק הללו. למרות כי צורות ההתערבות וסוגי המדיניות אשר הומלצו באותה תקופה על ידי כלכלנים היו שונים, היתה הסכמה רחבה לגבי נחיצותה וחיוניותה של "כלכלה מעורבת", כלומר כלכלת שוק חופשי עם מעורבות המדינה בתיקון כשלי שוק ואספקת מוצרים ציבוריים (Chang and Rowthorn, 1995).

יחד עם זאת, החל משנות השבעים, בהמשך לשינויים כלכליים ופוליטיים, אשר הביא עמו "תור הזהב של הקפיטליזם" מבחינה מקומית ובין לאומית, אירעו גם שינויים במונחים בהם השתמשו

בדיון הכלכלי-פוליטי אודות תפקידה של המדינה. המונחים החדשים של הדיון נטבעו במידה רבה על ידי כלכלנים ניאו-ליברליים משפיעים למדי במחצית השניה של המאה העשרים כמו; מילטון פרידמן, פרידריך האייק, ג'ורג' סטיגלר, ג'יימס בוכמן, גורדון טולוק, אן קרוגר, איאן ליטל ואלאן פיקוק (Chang, 1994; Stretton and Orchard, 1994).

הנאו ליברליזם עלה על רקע הקשר בין הכלכלה הניאו קלאסית, אשר סיפקה את רוב הכלים האנליטיים, לבין המסורת האוסטרית ליברטריאנית, אשר סיפקה את הפילוסופיה המוסרית והפוליטית. העיקרון המרכזי של טענתה ביחס להתערבות המדינה בשוק, היא שלא ניתן להניח כי המדינה יכולה להיות שומר חברתי כל יכול חסר פניות, כמו שהיה נהוג לחשוב בעידן הקודם של מדינת הרווחה. אלא, לטענת חסידי הזרם, אנו אמורים לראות את המדינה כארגון אשר מונהג על ידי בירוקרטים ופוליטיקאים המונעים מאינטרסים אנוכיים, שלא רק מוגבלים ביכולת שלהם לאסוף מידע וליישם מדיניות, אלא גם נמצאים תחת לחץ מתמיד מצד קבוצות אינטרס. כלכלנים מן הזרם הניאו ליברלי טוענים כי האופן בו פועלת המדינה יוצר "כישלונות ממשלה", כפי שבאים לידי ביטוי בצורות של רגולציה ושל שחיתות. לפיכך, הטענה המרכזית היא כי העלויות של כישלונות הממשלה באופן ספציפי, גדולות לאין שיעור מאשר כשלי השוק, ולכן בד"כ עדיף למדינה לא לנסות לתקן כשלי שוק, מפני שהיא עלולה להביא לתוצאה שהיא גרועה יותר ביחס למצב הטבעי ללא התערבותה (Chang, 2002).

מאחר ולרוב כלכלני הרווחה לא היתה תיאוריה ברורה אודות הגבול הרצוי בין השוק לבין המדינה, הדבר נתן פתח משמעותי למתקפה על השקפת עולמם מצד הכלכלנים הניאו ליברלים שהיו באותה תקופה עוד בשולי השיח הכלכלי. כאשר הקונצנזוס הפוליטי מאחורי מגוון מודלים של "כלכלה מעורבת" התערער, נהיה בלתי אפשרי להמשיך להגן עליהם תוך כדי שימוש בכלים של כלכלת רווחה, וכך נוצר פתח לשימוש בכלים של תיאוריות מתחרות ונוצרה הזדמנות לזרם הניאו ליברלי להעלות את קרנו.

יחד עם זאת, עם קבלת תקפותם וחיוניותם של הכלים ששימשו את הכלכלה הניאו קלאסית, על הכלכלנים הניאו ליברלים היה בצורה כלשהי להכניס את ההיגיון של כשלי שוק, שנהפך אז למרכיב מרכזי ושימושי בכלכלה הניאו קלאסית. ולכן, הם נאלצו למצוא דרכים להבטיח כי כל תמיכה בהתערבות של המדינה, צריכה להישמר בגבולות שמתקבלים על הדעת של הפוליטיקה הניאו ליברלית. דרך אחת לעשות זאת, היא לטעון כי כשלי שוק, מבחינה הגיונית יכולים להיות בכל מקום, אבל במציאות קיימים רק במספר תחומים מוגבל למדי כמו; ביטחון, חוק וסדר, אספקה של תשתיות פיסיים מסדר גבוה, ולכן רק "מדינה מינימאלית" הינה הכרחית (Chang, 2002).

במחצית השניה של המאה העשרים, כאשר עלה והתחזק לאין שיעור הזרם הניאו ליברלי מבחינה פוליטית ואינטלקטואלית, אחת מן הזירות בהן הוא השפיע בצורה יוצאת דופן היא האקדמיה, הן במחקר והן בהוראה. במחלקות רבות לכלכלה בארץ ובעולם ההיגיון לאורו מפרשים, מבינים, חוקרים ומלמדים, הרבה פעמים כפוף לאותו ההיגיון תיאורטי המבקש להחיל את השוק על תחומים רבים ככל האפשר ולצמצם את מעורבותה של המדינה בכלכלה למספר תחומים מוגבל למדי.

על-פי רוב, כלכלנים אשר מסיימים את לימודיהם מחזיקים בעמדות אשר כפופות לפרדיגמה המקדשת את השוק ודוגלת בהתערבות מינימליסטית של המדינה במשק, מבלי להיות חשופים לתיאוריות אלטרנטיביות מתחרות, ומבלי היכולת לבקר את הכלים בהם הם עצמם משתמשים על מנת לעצב מדיניות כלכלית-חברתית. כפועל יוצא, הציפייה כי עמדותיהם יתמכו בצמצום גודלו של הסקטור הציבורי, צמצום מעורבותה של המדינה באספקת שירותים, צמצום רגולציה ובירוקרטיה, חשיפה מוגברת לייבוא וייצוא והסרת חסמים הפוגעים בתחרות.

בחלק זה סקרנו בקצרה את התמורות אשר עבר היחס של כלכלנים כלפי המידה הרצויה של מעורבות המדינה במשק והעדפה לחלוקה מחדש. החלק הבא יוקדש לחשיבה ביקורתית אודות האופן בו תיאוריות כלכליות נלמדות במסגרות אקדמיות שונות.

ביקורת הכלכלה

מסגרות אקדמיות בארץ ובעולם, בהן כלכלנים לומדים ומוכשרים לעיסוק במקצוע, זוכות לא אחת לביקורות על כך שהן כפופות לאותה פרדיגמת חשיבה בלבדית, אשר שמה את השוק במרכז ומנתקת את עצמה ממימדים חברתיים ומהקשרים פוליטיים ומוסריים שבתוכם היא נמצאת ופועלת.

לדוגמא, בספר הנפוץ ביותר בלימודי מבוא למיקרו כלכלה, נכתב כי גישת הספר "היא פוזיטיבית, ככל שניתן, כלומר, מתבססת על ניתוח העובדות ותהליכים. הלימוד מתבסס על הצגת מודלים כלכליים, התנהגותיים וגזירת הפתרון המתחייב מהם בדרך אנליטית שהיא בלתי תלויה בהשקפת עולם פוליטית-חברתית" (אורון, מארק ועופר, 1994). כאשר חושבים על כלכלה כתחום אקוויולנטי לשוק, מתקבל הרושם כי ייצור בתנאי שוק הוא מדע ניטרלי פוזיטיבי.

אולם, מאחורי ייצור בתנאי שוק קיימת תפיסה אידיאולוגית נורמטיבית המניחה שהשוק היא הדרך היחידה והרצויה ביותר שעל חברה לייצר. כלומר, כאשר חושבים על כלכלה במושגים אחרים כמו האופן שבו חברה מייצרת את עצמה וכמנגנון של חלוקה, אפשר לחשוב על כלכלה גם כדרך שבה מייצרים וכלכלת שוק היא אחת מן הדרכים לייצר. במקום בו אנחנו יכולים לראות את הניסיון להצר את תחומי העניין של הכלכלה לפרספקטיבה של כלכלת שוק כאפשרות היחידה, זה מקום בו לעלינו להיות מודעים שנעשתה בו בחירה, וזה המקום בו הכלכלה הופכת להיות אידיאולוגיה פוליטית.

בלימודי כלכלה קלאסיים המודלים הנלמדים כפי שהכלכלה תופשת אותם מניחים הנחות מסוימות אודות טבע המין האנושי בכל מקום ובכל זמן, אך הנחות אלו אינן הנחות ניטרליות אלא בעלות מטען ערכי. למשל ההנחה כי האדם ממקסם תועלת בכל מקום ובכל זמן נתון איננה בהכרח תקפה מבחינה אוניברסאלית ואיננה בהכרח נכונה בכל הסיטואציות. זאת ועוד, תלמידים לרוב אינם זוכים להיחשף להקשר הפוליטי והמוסרי בו צמחו המודלים הכלכליים הנלמדים ואינם מסוגלים לענות אלו שאלות כל מסגרת תיאורית מאפשרת לשאול ואיזה שאלות היא לא מאפשרת לשאול ומעלימה אותן.

יתרה מזו, לכלכלה כדיסציפלינה יש מאפיין אותו היא חולקת עם שאר הדיסציפלינות במדעי החברה והוא שהתיאוריה עצמה משפיעה על מושאי המחקר שלה. במילים אחרות, במידה ואינדיבידואלים נחשפים לתיאוריה ומכירים אותה, הרי שהתנהגותם תנבע מהכרת התיאוריה

המנבאת את התנהגותם באופן מסוים. במצב הזה ניבויי תיאוריה מתממשים לא מפני שהם נכונים באופן אוניברסאלי לכל חברה ובכל זמן, אלא משום שהאינדיבידואלים מכירים את התיאוריה ומתנהגים על פיה. אם היו מכירים תיאוריה אחרת יתכן והיו מתנהגים בצורה שונה. ברגע שהדיסציפלינה משפיעה על מושאי המחקר שלה, השימוש באמות מידה פוזיטיביות מאבד מן הרלוונטיות שלו, ובמצב כזה התיאוריה עלולה להפוך לאידיאולוגיה (ויצטום, 2016). עדויות וממצאים שונים להשפעת התיאוריות והמודלים הכלכליים על התנהגויות מצופות בקרב סטודנטים לכלכלה יובאו בחלק הבא.

עמדות סטודנטים כלפי חלוקה מחדש ומדינת הרווחה לפי תחומי לימוד

במחקרו המפורסם של אריאל רובינשטיין (Rubinstein, 2006), נעשה ניסיון לעורר מבט ביקורתי על לימודי כלכלה ועל האופן בו הם נלמדים בארץ. בהתאם לכך שאלת הרקע שליוותה את מחקרו, היתה האם לימודי כלכלה מלמדים את הסטודנטים להתעלם מן ההיבט האנושי של בעיות כלכליות, ומהם הערכים המרכזיים אשר מונחלים לתלמידים אלו במהלך לימודיהם.

המחקר הצביע על ממצא מעניין כי בדילמה של פיטורין, בה מצד אחד ישנו שיקול של מקסום הרווח (שהוא יעיל יותר מבחינה כלכלית), ומצד שני שיקול של רגישות וחמלה כלפי מהלך שגורם לאנשים לאבד את מקום עבודתם, סטודנטים מתחומים שונים, הינם בעלי גישות שונות. בהתמודדות עם הדילמה הזו, ניכרו הבדלים חדים בין העמדות של הסטודנטים בבואם לקבל החלטה ובמשקל אשר הם מקנים לכל שיקול מבין השניים. נמצא כי תלמידי כלכלה, הן באוניברסיטה העברית והן באוניברסיטת ת"א, הם ממקסמי רווח בולטים הרבה יותר מן הסטודנטים בדיסציפלינות האחרות. יחד עם זאת, גם בקרב הסטודנטים לכלכלה מחצית מן הנשאלים נותנים משקל מסוים לרווחת העובדים על חשבון מיקסום הרווח.

בניסיון להתחקות אחר הגישה של סטודנטים בעלי רקע מתמטי טוב – כלכלה, מנהל עסקים ומתמטיקה, נמצא כי כאשר אותה בעיה בדיוק הוצגה בצורה של נוסחה, שיעור המשיבים אשר בחרו בחלופה של מקסום רווח היה דומה למדי בין כל הקבוצות ועמד על 73%-77%. כלומר, הצגת המידע לגבי הרווח בצורה של נוסחה הביאה לכך ששלושה רבעים מבין המשתתפים בכל המחלקות מיקסמו את הרווחים מבלי להתחשב ברווחת העובדים. לפיכך, הניסיון ללמד מודלים כלכליים תיאורטיים באמצעות בעיות, לרוב מובילים להתמקדות בתרגילים טכניים במקום בהבנה של משתנים כלכליים אמיתיים והשלכותיהם.

ההבדלים בין הסטודנטים לכלכלה לבין הקבוצות האחרות היו ברורים למדי. סטודנטים לכלכלה נוטים הרבה יותר למקסם רווחים על חשבון שיקולים אחרים, בהשוואה לסטודנטים מתחומי לימוד אחרים. אך, השאלה החשובה שנותרה עדיין פתוחה היא האם ההבדלים בין הסטודנטים נובעים מסלקציה או שהם נובעים מסוציאליזציה של תחומי הלימוד. כלומר, האם ההבדלים שנתגלו בין הסטודנטים השונים נובעים מכך כי אנשים בעלי פרופיל אישיותי וערכי מסוים נוטים לבחור בתחום לימוד אופייני, או שמא ההבדלים נובעים מהכלים התיאורטיים והאנליטיים אשר הוקנו לסטודנטים במהלך לימודיהם באקדמיה.

מחקר נוסף אשר נערך בהולנד (Zeger & Oosterbaan, 2013), ניסה לזהות את הגורמים אשר משפיעים על הבחירות התעסוקתיות של סטודנטים למדיניות ציבורית ומנהל עסקים. ממציא המחקר הראו כי בסיום לימודיהם הסטודנטים מן הדיסציפלינות השונות, מחזיקים בערכים שונים, מוטיבציות שונות ותפיסות שונות כלפי הסקטור הציבורי והפרטי. כך למשל סטודנטים למדיניות ציבורית היו בעלי מוטיבציה גבוהה לשירות הציבורי, היו בעלי תפיסות חיוביות לגבי השירות הציבורי, תפיסות שליליות כלפי הסקטור הפרטי, והעדיפו ללא עוררין קריירה בשירות הציבורי. עבור סטודנטים למנהל עסקים הממצאים היו הפוכים לחלוטין.

המוטיבציה העיקרית של סטודנטים למדיניות ציבורית בחלקה הגדול מגיעה מהרצון לתרום לחברה ולהיות לשירות עבור הציבור בכללותו, בעוד שהמוטיבציה העיקרית של סטודנטים למנהל עסקים נובעת בד"כ מאפשרויות קריירה ותגמולים טובים יותר. סטודנטים למדיניות ציבורית מעדיפים קריירה בשירות הציבורי, משום שהם מאמינים כי יש ביכולתם לתרום לחברה על מנת להפוך אותה לטובה יותר, ואילו סטודנטים למנהל עסקים מעדיפים קריירה בסקטור הפרטי, משום שהם מאמינים כי עולם זה יספק להם סביבה דינאמית, הזדמנות לטיפוס מהיר בסולם הדרגות ואפשרות להרוויח שכר טוב.

לא זו בלבד, הממצא המעניין הוא כי סטודנטים בד"כ החזיקו בתפיסות חיוביות לגבי הסקטור אליו הם ייעדו את עצמם ובתפיסות שליליות למדי, למשל לגבי הסקטור הציבורי, כסיבה לבחירה שלהם בסקטור הפרטי, וגם להיפך. גם כאן מתקבלת האינדקסציה לכך, כי סטודנטים מתחומי לימוד שונים מחזיקים בעמדות שונות כלפי הלגיטימציה והחיוניות של הסקטור הציבורי במדינה.

ההתמקדות בעמדות של סטודנטים כלפי חלוקה מחדש ומדינת הרווחה, הינה בעלת חשיבות מכרעת משני טעמים. ראשית, ישנן ראיות רבות בספרות המצביעות על כך שערכים חברתיים בסיסיים בגילאי 18-30 (young adults) עוברים תהליכי התגבשות כתוצאה מצורות שונות של סוציאליזציה פוליטית (Guimond, 1997). שנית, למרות כי סטודנטים אינם מספקים לנו מדגם מייצג של מקבלי החלטות ומעצבי מדיניות, הם מקנים לנו הזדמנות לבחון את האוריינטציה כלפי מדינת הרווחה, בקרב קבוצה חברתית ייחודית שעתידיה למצוא עצמה בעמדות מפתח ולהשפיע מבחינה פוליטית וכלכלית בצורה משמעותית.

בחלק זה הובאו מספר דוגמאות לכך שקיימים הבדלים תפיסתיים וערכיים בקרב סטודנטים מתחומי לימוד שונים כלפי סיטואציות כלכליות חברתיות שונות. בחלק הבא יובאו מספר הסברים הקיימים בספרות המחקרית לשאלה מדוע קיימים הבדלי גישות אלו בין סטודנטים מדיסציפלינות שונות.

סלקציה בבחירת מקצוע לימוד אל מול סוציאליזציה

הניסיון להסביר האם קיימים הבדלים בין קבוצתיים בין סטודנטים לכלכלה לבין סטודנטים מתחומי לימוד אחרים, וכמו כן לתת הסבר משכנע אודות סיבת קיומם של הבדלים אלו, היווה מקור לדיון ועימות בין כלכלנים עוד ממחקרם של Marwell and Ames (1981). חוקרים אלו מצאו כי סטודנטים לכלכלה באופן כללי נוטים להיות פחות משתפי פעולה בהשוואה לסטודנטים מדיסציפלינות אחרות. בעוד שקיים במידה רבה קונצנזוס ביחס לכך שכלכלנים מתנהגים באופן שונה בהרבה ניסויי מעבדה ונוטים להחזיק בהשקפות ועמדות שונות בהשוואה לפרטים אחרים, יש הרבה פחות הסכמה לגבי המקור להבדלים הללו.

על מנת לתת הסבר מקיף לשאלה מדוע סטודנטים מתחומים שונים מתנהגים באופן שונה בסיטואציות חברתיות כלכליות או מחזיקים בעמדות שונות כלפי השירות הציבורי וחיוניותו, עולה ההשערה של סלקציה עצמית (self-selection hypothesis) בבחירת מקצוע לימוד. כלומר, האפשרות שאנשים בעלי מאפיינים אישיותיים ודמוגרפיים מסוימים, מחזיקים בערכים דומים, ואף נוטים לבחור במקצועות דומים אשר הולמים את שאיפותיהם בקריירה ואת תפיסת עולמם. כך למשל, יתכן ותלמידי כלכלה או תלמידי מנהל עסקים, דומים במאפיינים האישיותיים והדמוגרפיים שלהם, וכמו כן מחזיקים בערכים משותפים, אשר באמצעותם ניתן להסביר את הבחירה שלהם במקצוע.

אכן, המחקר מצביע על כך כי הגורמים המשפיעים על העדפות תעסוקתיות ובחירת מקצוע הינם מאפיינים כמו סוציאליזציה הורית, סוציאליזציה דתית, אידיאולוגיה פוליטית ומאפיינים דמוגרפיים אינדיבידואליים (van Hooft, 2004).

למעשה, הרבה כלכלנים טוענים כי "כלכלנים נולדים, ולא נעשים" (Carter and Irons, 1991). על פי "השערת הסלקציה העצמית", סטודנטים לכלכלה הם אנשים יותר אנוכיים, שמרניים, ומשוכנעים בתפקוד ויעילות מנגנון השוק, עוד לפני שהם בכלל מתחילים ללמוד כלכלה. לאמור, סטודנטים לכלכלה בוחרים באופן מכוון ללמוד לימודי כלכלה, מפני שהם כבר שונים או בעלי השקפות שונות בהשוואה לשאר הסטודנטים (Frey and Meier, 2004a, 2004b). אם השערה זו נכונה, לימודי כלכלה אינם משפיעים על סט הערכים של הסטודנטים, משום שהם הגיעו עימם טרם לימודיהם ולא עוברים שינוי משמעותי במהלך התואר.

השקפה זו היא די לא אינטואיטיבית, משום שהטעון המרכזי בה הוא שלתקופת לימודים אינטנסיבית של מספר שנים באוניברסיטה, אין השפעה משמעותית על מערכת הערכים של הסטודנטים. השקפה זו מתבססת על כך, שכפי הנראה סט הערכים של הסטודנטים מעוצב בצורה משמעותית בגילאים נמוכים יותר עוד לפני הגעתם ללימודים, והוא נשאר די יציב לאורך זמן. יחד עם זאת, מרבית הסוציולוגים דוחים את ההשקפה הזו וגורסים כי סוציאליזציה פוליטית היא תהליך מתמשך ולא סטטי (Hurrelman, 2002). טיעון זה עולה בקנה אחד גם עם המודל של Becker (1996), לפיו ערכים ועמדות נובעים מתהליך מתמשך של השקעה בהון אנושי והון חברתי. על פי המודלים האחרונים, ללימודים באוניברסיטה אכן צריכה להיות השפעה משמעותית על מערכת הערכים של הסטודנטים, והבדלים בדיסציפלינות אמורים להוביל לסט ערכים שונה.

מספר לא מועט של כלכלנים מחזיקים בעמדה שסטודנטים לכלכלה אינם שונים למדי משאר הסטודנטים בתחילת לימודיהם, אלא הם הופכים להיות שונים לאורך הלימודים (Frank et al. 1993, 1996). "השערת הסוציאליזציה" (socialization hypothesis) מציעה כי ניתן לצפות לכך שישנה השפעת סוציאליזציה לתחום הלימוד עצמו על סטודנטים. במהלך מסלול הלימודים הגבוהים באקדמיה, סטודנטים מקבלים כלים תיאורטיים ואנליטיים המזוהים עם אוריינטציה מסוימת שאופיינית לתחום הלימוד, ואף אולי מקבלים את הרושם כי יש לתת עדיפות לשיקולים מסוימים, על פני אחרים בבואנו לקבל החלטות בעלות מימדים ערכיים.

על פי Frey and Meier (2004a), "השערת הסוציאליזציה" וממצאים העולים בקנה אחד עמה, שכנעו חלק מכובד מן הקהילה האקדמית. למרות זאת, הרבה מן הספרות המחקרית מעלה גם תמיכה חזקה להשערת הסלקציה (Frey et al., 1993; Frey & Meier, 2005). כפי שניתן לראות ממצאים אלו עדיין אינם חד משמעיים ולא קיים קונצנזוס בקרב חוקרים לגבי מהו הגורם המשמעותי ביותר להבדלים הקיימים בין סטודנטים מרקע אקדמי שונה.

מרבית המחקרים השונים אשר עסקו בסוגיה זו וניסו לתת תשובה לשאלת הסלקציה או סוציאליזציה, עשו שימוש בסיטואציות היפותטיות בהם על כלכלנים היה לקבל החלטה ספציפית, וכמו כן בניסויי מעבדה על מנת להתחקות אחר אופי ההתנהגות של כלכלנים.

ייחודו של מחקר זה בבואנו לענות על שאלה זו, הוא יציאה מן המתודולוגיה של שאלות היפותטיות וקבלת החלטות בסיטואציות ספציפיות, לשימוש בשאלות רחבות בעלות היבטים ערכיים, הנוגעות לאופן הרצוי בו תתפקד המדינה ביחס לשירותי רווחה. למרבית השאלות בהן נעשה שימוש בעבודה זו, אין תשובה כלכלית אמפירית חד משמעית, והן מבטאות עניין של טעם והעדפה אישית. שימוש בשאלות מן הסוג הזה יאפשר לנו להבין האם הכלים האנליטיים וצורות החשיבה המוקנים לסטודנטים בעת הלימודים באוניברסיטה בתכניות לימוד שונות, מקנים להם גם בסיס ערכי שונה המוביל אותם להעדפות שונות ולמסקנות שונות בדבר תפקידה הרצוי של המדינה במעורבותה בכלכלה בכלל, ובאספקת שירותים ציבוריים בפרט.

מתודולוגיה

שאלות המחקר והשערות המחקר

במסגרת עבודה זו נעשה ניסיון לענות על שאלות המחקר הבאות:

א. שאלת הסלקציה: האם קיימים הבדלים בעמדות ובתפישות בנוגע להעדפה לחלוקה מחדש והענקת לגיטימציה למדינת הרווחה, בין סטודנטים לכלכלה לבין סטודנטים לפכ"מ בתחילת לימודיהם?

ב. שאלת הסוציאליזציה: מהם ההבדלים בין השינויים בעמדות ובתפישות בנוגע להעדפה לחלוקה מחדש והענקת לגיטימציה למדינת הרווחה, בין סטודנטים במחלקה לכלכלה לבין סטודנטים בתכנית פכ"מ המסיימים את לימודיהם בהשוואה לאלו המתחילים את לימודיהם?

השערות המחקר הן כי ימצאו הבדלים בעמדות ובתפישות בין סטודנטים במחלקה לכלכלה לבין סטודנטים בתכנית פכ"מ בתחילת לימודיהם, כעדות לסלקציה, ושהבדלים אלו יהיו גדולים יותר בשנה האחרונה ללימודים, בעקבות הבדלים בשינויים בין מסלולי הלימוד. כלומר, יתקבל הן אפקט לתהליך של סלקציה בבחירת מקצוע לימוד, והן אפקט לתהליך של סוציאליזציה במהלך לימודי התואר הראשון.

הבדלי העמדות יבחנו ביחס לקטגוריות הבאות:

- א. רתיעה מאי שוויון.
- ב. היקף אחריות הממשלה בנוגע לאספקת שירותים.
- ג. הטבות ושירותים סוציאליים בישראל.
- ד. אבטלה.
- ה. אפקטיביות בזיהוי ואיתור אנשים הזקוקים לתמיכה מצד מדינת הרווחה.
- ו. מעבר לטיפול נקודתי בעוני במקום רשת ביטחון חברתית לכלל האוכלוסייה.
- ז. הענקת תמיכה להורים המשלבים קריירה ומשפחה.
- ח. תמיכה בחלוקה מחדש ומעורבות ממשלתית.
- ט. תמיכה בתכנית הכנסה בסיסית (unconditional basic income).

שיטת המחקר

מדגם ומערך המחקר

על מנת לענות על שאלות המחקר נעשה שימוש במתודולוגיה של שאלוני עמדות, שהועברו בקרב מדגמים של סטודנטים במחלקה לכלכלה, במחלקה לפכ"מ ובמחלקה לפסיכולוגיה (כקבוצת ביקורת) באוניברסיטה העברית, בסוף שנת הלימודים תשע"ז ובתחילת שנת הלימודים תשע"ח.

שאלון העמדות בו נעשה שימוש במחקר זה מבוסס על מודולה מספר 8 (2016-2017), "יחידת רווחה" (Welfarism) של הסקר החברתי האירופאי (ESS), ממנו נבחרו 25 שאלות, וכן מודולה מספר 4 (2008) יחידת רווחה (Welfarism), ממנה נבחרה שאלה אחת. השאלות הנבחרות יפורטו בהמשך הפרק בהתאם לסקירת המשתנים התלויים.

הסקר החברתי האירופאי נבחר לצרכי המחקר הנוכחי, משום שהוא נחשב לסקר חברתי השוואתי, מקצועי, אמין ומקיף במדעי החברה בכלל, וביחס לעיסוק בעמדות, ערכים, התנהגויות והשינויים בהם לאורך זמן, בפרט. בנוסף, השימוש בסקר זה מאפשר לנו להשוות עמדות בין אוכלוסיית הסטודנטים הייחודית לבין האוכלוסייה הכללית בישראל.

השוואת הדמיון והשוני בין העמדות תאפשר להסיק מסקנות אודות קיומם של פערי עמדות בין משתתפי התכניות השונות אשר נבחרו לצורך ההשוואה. זאת ועוד, השוואת העמדות בין תחילת הלימודים לבין סוף הלימודים, תאפשר להסיק מסקנות בנוגע לגורמים אשר משפיעים על הבדלי העמדות: תהליכי סלקציה ו/או תהליכי סוציאליזציה, ובהתאם לכך לאושש או להפריך את ההשערות שפורטו לעיל.

דגימת הסטודנטים היתה מקרית פשוטה, כך שלכל סטודנט מקרב אוכלוסיית המחקר היה סיכוי שווה להיכלל במדגם במידה והסכים להשתתף במחקר. יחד עם זאת, קיים סיג קטן שסיכוייהם של סטודנטים אשר אינם נוהגים להגיע לשיעורים הפרונטאליים להיכלל במדגם, אינם קיימים.

פרוצדורה

בשבועיים האחרונים לשנת הלימודים תשע"ז, נשלחה פנייה למרצים מן המחלקה לכלכלה ופכ"מ בבקשה להעביר את שאלון העמדות, לקראת סוף השיעור אותו הם מלמדים, בקרב תלמידי שנה ג'. מן המחלקה לפכ"מ השתתפו 30 תלמידים במענה על השאלון, ומן המחלקה לכלכלה השתתפו 28 תלמידים במענה על השאלון. במהלך הקיץ הוספה למחקר קבוצת ביקורת מן המחלקה לפסיכולוגיה, במסגרת קורס הכנה למבחן המתא"ם, וקבוצה זו מנתה 23 משתתפים.

עם תחילת שנת הלימודים תשע"ח, נעשתה פנייה דומה למורי הקורסים במחלקות לכלכלה, פכ"מ ופסיכולוגיה, בבקשה להעביר את שאלון העמדות בקרב תלמידי שנה א'. מן המחלקה לפכ"מ השתתפו 73 תלמידים במענה על השאלון, מן המחלקה לכלכלה השתתפו 101 תלמידים במענה על השאלון ומן המחלקה לפסיכולוגיה השתתפו 107 תלמידים במענה על השאלון. העברת השאלונים נעשתה במהלך השבועיים הראשונים של הסמסטר, כך שחשיפת הסטודנטים לתכני הלימודים השונים היתה ראשונית ומינימאלית למדי. לאור כך, סביר להניח כי עמדותיהם ותפיסותיהם כלפי חלוקה מחדש ומדינת הרווחה לא הושפעו מתכניות הלימודים, אלא הן עמדות אשר הגיעו עמן מראש לאוניברסיטה.

מיעוט המשתתפים בשנת הלימודים תשע"ז בקרב תלמידי שנה ג' מן המחלקות השונות, אשר אירע על רקע נוכחות מועטה בשבועות האחרונים לסמסטר ב' ומיעוט בהוראה פרונטאלית, הוביל אותנו לרצון להגדיל את גודל המדגם המצומצם יחסית של התלמידים בסיום לימודיהם. לפיכך, נעשה סבב נוסף של העברת השאלון בקורסי שנה ג', גם בשנת הלימודים תשע"ח. הרציונל אשר הנחה אותנו בהכנסת תלמידים נוספים בשנה ג', אף שאינם בסמסטר האחרון ללימודיהם, הוא שהחלק הארי של הקורסים נלמד בשנים א' וב' (למשל בתכנית לתואר ראשון בכלכלה 44 נ"ז מתוך 54 נ"ז), כך שבמידה וקיים אפקט של סוציאליזציה, יהיה ניתן לזהות אותו במידה רבה גם בקרב תלמידים אלו. בשנת הלימודים תשע"ח מבין תלמידי שנה ג', מן המחלקה לפכ"מ השתתפו 43 תלמידים במענה על השאלון, מן המחלקה לכלכלה השתתפו 67 תלמידים במענה על השאלון ומן המחלקה לפסיכולוגיה השתתפו 50 תלמידים במענה על השאלון.

בכל השיעורים בהם הוצע לסטודנטים להשתתף בסקר העמדות, הובהר להם כי השתתפותם היא וולונטרית במסגרת עבודת תזה, ללא הבטחה לתמורה כלשהי. אלו שהביעו נכונותם להשתתפות במחקר, מילאו את השאלון במשך כ 12-6 דק'.

על מנת לנתח את הנתונים נעשה שימוש בתוכנת Stata בה ביצענו מבחני רגרסיה ליניארית ומבחני רגרסיה לוגיסטית כתלות בסולם המדידה לניבוי קשר בין משתנים. מבחנים אלו אפשרו לנו להסיק אודות קיומם של הבדלים מובהקים בעמדות המדווחות על ידי הנבדקים, בין המחלקות ובין השנתונים השונים.

מדדים

משתנים תלויים

המשתנים בהם נעשה שימוש במחקר נמדדו באמצעות סולם מדידה רציף, אורדינאלי או נומינאלי.

א. רתיעה מאי שוויון:

"פערים גדולים בהכנסות של אנשים מוצדקים כדי לתגמל בצורה הולמת הבדלים בכישרון ובמאמץ"

"בחברה הוגנת, הפערים ברמת החיים של אנשים, צריכים להיות קטנים"

פריטים אלו נעים בין הערכים 1-5, כאשר 1 מציין מאוד מסכים, ואילו 5 מאוד לא מסכים. על מנת להפוך את סולם הערכים לסולם ליניארי, בשני פריטים אלו בוצעה הכפלה ב 2 וחלוקה ב 10, כך שלאחר עיבוד קובץ הנתונים, ערכי המשתנה נעים בין 0-1. לאור ניתוח התוצאות וקבלת מהימנות ברמה בינונית בין שני פריטים אלו (Cronbach's $\alpha = .6402$), שניהם אוחדו לידי משתנה אחד הנקרא "רתיעה מאי שוויון".

ב. עמדות ביחס להיקף אחריות הממשלה בנוגע לאספקת שירותים:

"להבטיח רמת חיים סבירה לקשישים"

"להבטיח רמת חיים סבירה למובטלים"

"להבטיח שירותי טיפול בילדים להורים עובדים"

פריטים אלו נעים בין הערכים 0-10, כאשר 0 מציין כי התחום אינו צריך להיות באחריות הממשלה ואילו 10 מציין כי התחום צריך להיות לגמרי באחריות הממשלה. לאור ניתוח התוצאות וקבלת מהימנות ברמה בינונית בין שני פריטים אלו (Cronbach's $\alpha = .6919$), שלושתם אוחדו לידי משתנה אחד הנקרא "אחריות הממשלה לאספקת שירותים".

ג. עמדות ביחס להטבות ושירותים סוציאליים:

• נטל על הכלכלה:

"מכבידים יותר מדי על הכלכלה"

"עולים הרבה מדי למעסיקים בתשלומי מיסים ותשלומי חובה אחרים"

פריטים אלו נעים בין הערכים 1-5, כאשר 1 מציין מאוד מסכים, ואילו 5 מאוד לא מסכים. על מנת להפוך את סולם הערכים לסולם ליניארי, בשני פריטים אלו בוצעה הכפלה ב 2 וחלוקה ב 10, כך שלאחר עיבוד קובץ הנתונים, ערכי המשתנה נעים בין 0-1. לאור ניתוח התוצאות וקבלת מהימנות ברמה בינונית בין שני פריטים אלו (Cronbach's $\alpha = .7371$), שניהם אוחדו לידי משתנה אחד הנקרא "נטל על הכלכלה".

• אפקטיביות הטבות ושירותים סוציאליים בישראל:

"מונעים את התפשטות העוני"

"מובילים לחברה שוויונית יותר"

פריטים אלו נעים בין הערכים 1-5, כאשר 1 מציין מאוד מסכים, ואילו 5 מאוד לא מסכים. על מנת להפוך את סולם הערכים לסולם ליניארי, בשני פריטים אלו בוצעה הכפלה ב 2 וחלוקה ב 10, כך שלאחר עיבוד קובץ הנתונים, ערכי המשתנה נעים בין 0-1. לאור ניתוח התוצאות וקבלת מהימנות פנימית ברמה בינונית בין שני פריטים אלו (Cronbach's alpha = .7198), שניהם אוחדו לידי משתנה אחד הנקרא "אפקטיביות הטבות ושירותים סוציאליים בישראל".

ד. עמדות ביחס לאבטלה:

• אפשרות לפגיעה בתמיכה כספית הניתנת למובטל ללא סטטוס מיוחד:

"מסרב לקבל עבודה, מכיוון, שבעבודה נדרשת רמת השכלה הרבה יותר נמוכה משלו"

"מסרב לקבל עבודה, מכיוון שבעבודה נדרשת רמת השכלה הרבה יותר נמוכה משלו"

"מסרב לבצע עבודות ללא תשלום באזור מגוריו בתמורה לדמי האבטלה"

• אפשרות לפגיעה בתמיכה כספית הניתנת למובטל בעל סטטוס הורי:

"מסרב לקבל עבודה, מכיוון, שבעבודה נדרשת רמת השכלה הרבה יותר נמוכה משלו"

"מסרב לקבל עבודה, מכיוון שבעבודה נדרשת רמת השכלה הרבה יותר נמוכה משלו"

"מסרב לבצע עבודות ללא תשלום באזור מגוריו בתמורה לדמי האבטלה"

שני משתנים אלו, על פריטיהם השונים, נעים בין הערכים 1-4, כאשר 1 מציין שאדם זה אמור לאבד את כל דמי האבטלה, ואילו 4 מציין כי "אדם זה אמור לקבל את כל דמי האבטלה". על מנת להפוך את סולם הערכים לסולם ליניארי, בשני משתנים אלו בוצעה הכפלה ב 2 וחלוקה ב 8, כך שלאחר עיבוד קובץ הנתונים, ערכי המשתנה נעים בין 0-1. לאור ניתוח התוצאות וקבלת מהימנות ברמה גבוהה בשני המשתנים האחרונים בין שני הפריטים הראשונים בכל אחד מהם (Cronbach's alpha = .907), ארבעתם אוחדו לידי משתנה אחד הנקרא "אפשרות לפגיעה כספית הניתנת למובטל".

• מעבר להכשרה בתעסוקה במקום תמיכה כספית במובטלים:

"הממשלה תוציא יותר על תכניות חינוך והדרכה למובטלים במחיר של הפחתת דמי האבטלה"

משתנה הנע בין הערכים 1-4, כאשר 1 מציין מתנגד מאוד, ואילו 4 תומך מאוד.

ה. עמדות ביחס לאפקטיביות המנגנון בזיהוי ואיתור אנשים הזקוקים לתמיכה מצד מדינת הרווחה:

- חוסר במיצוי זכויות: "הרבה אנשים עם הכנסות מאוד נמוכות, מקבלים פחות הטבות ממה שהם זכאים להן מבחינה חוקית"
- ניצול מנגנון מדינת הרווחה לרעה: "הרבה אנשים מצליחים לקבל הטבות ושירותים שאינם זכאים להם"

שני משתנים אלו נעים בין הערכים 1-5, כאשר 1 מציין מאוד מסכים, ואילו 5 מאוד לא מסכים. על מנת להפוך את סולם הערכים לסולם ליניארי, בשני פריטים אלו בוצעה הכפלה ב 2 וחלוקה ב 10, כך שלאחר עיבוד קובץ הנתונים, ערכי המשתנה נעים בין 0.1-0.6. ניתוח התוצאות העלה כי בין שני פריטים אלו יש מהימנות פנימית נמוכה מאשר 0.6, ולכן הם לא אוחדו וההתייחסות אליהם תהיה בנפרד.

ו. מעבר לטיפול נקודתי בעוני במקום רשת ביטחון חברתית לכלל האוכלוסיה:
"הממשלה תספק קצבאות ושירותים חברתיים רק לבעלי ההכנסות הנמוכות ביותר, בעוד אנשים בעלי הכנסות בינוניות וגבוהות ידאגו לעצמם".
משתנה הנע בין הערכים 1-4, כאשר 1 מציין מתנגד מאוד, ואילו 4 תומך מאוד.

ז. הענקת תמיכה להורים המשלבים קריירה ומשפחה:
"הממשלה תחיל קצבאות ושירותים חברתיים נוספים כדי להקל על הורים עובדים לשלב בין העבודה וחיי המשפחה, אף אם זה כרוך במיסים גבוהים יותר לכולם".
משתנה הנע בין הערכים 1-4, כאשר 1 מציין מתנגד מאוד, ואילו 4 תומך מאוד.

ח. תמיכה בחלוקה מחדש והיקף המעורבות הממשלתית הרצויה:
משתנה הנע בין הערכים 0-10 כאשר 0 מציין כי על הממשלה להוריד מאוד את המיסים ולצמצם מאוד את ההטבות והשירותים הסוציאליים הניתנים על ידה ואילו 10 מציין כי על הממשלה לעלות בהרבה את המיסים ולהגדיל מאוד את ההטבות והשירותים הסוציאליים הניתנים על ידה.

ט. תמיכה בתכנית הכנסה בסיסית בלתי מותנית (unconditional basic income):
משתנה הנע בין הערכים 1-4, כאשר 1 מציין מתנגד מאוד ואילו 4 מציין תומך מאוד. על מנת להפוך את סולם הערכים לסולם בינארי, ערכים 1-2 אוחדו לידי 0 המציין מתנגד, ואילו ערכים 3-4 אוחדו לידי הערך 1 המציין תומך, כך שלאחר עיבוד קובץ הנתונים, ערכי המשתנה הם דיכוטומיים.

משתנים בלתי תלויים משתנים ישירים לשאלות המחקר

השתייכות לתכנית לימודים לתואר ראשון, משתנה נומינאלי: השתייכות לתכנית הלימודים בכלכלה מקבלת את הערך 0, השתייכות לתכנית הלימודים בפכ"מ מקבלת את הערך 1, והשתייכות לתכנית הלימודים בפסיכולוגיה מקבלת את הערך 2. במידה והיה נבדק אשר השתייך בתכנית לימודי התואר הראשון, הן למחלקה לכלכלה והן למחלקה לפסיכולוגיה, הוא קודד כערך 0, השייך למחלקה לכלכלה, מתוך הנחה כי קיים אפקט סלקציה בבחירה במסלול לימודי הכלכלה וקיימת השפעה על שינוי עמדות במחלקה לכלכלה, בניגוד למחלקה לפסיכולוגיה.

שנה לתואר, משתנה דיכוטומי: שנה א' מקבלת את הערך 0, שנה ג' ומעלה (לימודי השלמה לקורסים אחרונים) מקבלים את הערך 1.

משתני בקרה דמוגרפיים

מגדר: משתנה שמי דיכוטומי המקבל את הערך 1 כאשר הנבדק זכר ואת הערך 2 כאשר הנבדקת היא נקבה.

גיל: משתנה רציף הנע בין 18-32.

השתייכות לדת, משתנה שמי המקבל את שם הדת אליה רואה עצמו שייך הנבדק, Judaism או Islam או None.

רמת דתיות סובייקטיבית כפי שדווחה על ידי הנבדק: משתנה רציף המקבל את הערך 0-10, כאשר 0 מציין כלל אינו דתי ו 10 מציין מאוד דתי.

מקום מגורים: משתנה שמי המקבל את שם מקום המגורים של הנבדק.

אידיאולוגיה פוליטית: משתנה שמי המקבל את שם המפלגה אליה הצביע הנבדק בבחירות האחרונות לכנסת ה-20.

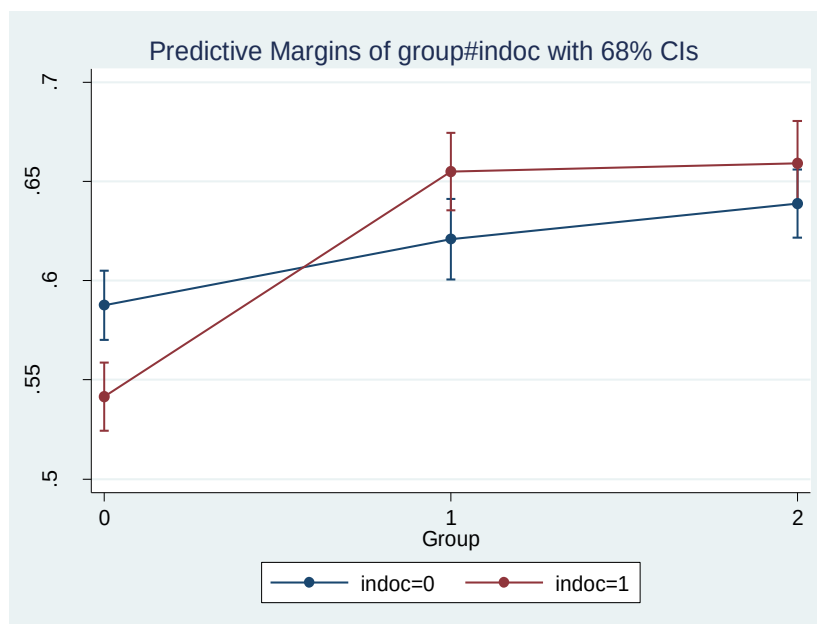
סטטיסטיקה תיאורית של משתנים בהם נעשה שימוש במחקר

טבלה מספר 1: תיאור המדגם

משתנה	המחלקה לכלכלה שנה א'	המחלקה לכלכלה שנה ג'	המחלקה לפכ"מ שנה א'	המחלקה לפכ"מ שנה ג'	המחלקה לפסיכולוגיה שנה א'	המחלקה לפסיכולוגיה שנה ג'
מספר נבדקים	100	101	73	76	107	69
מגדר: אחוז הגברים	56%	63%	63%	60%	27%	17%
גיל	22.62 (2.11)	25.40 (1.96)	23.55 (1.14)	25.60 (1.25)	22.48 (1.86)	24.91 (2.51)
רמת דתיות	3.91 (3.31)	3.2 (3.27)	3.29 (3.20)	2.61 (3.07)	4.2 (3.33)	3.60 (3.23)

א. רתיעה מאי שוויון

בשלב הראשון של ניתוח התוצאות ביצענו מבחן רגרסיה ליניארית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין עמדה המזוהה עם רתיעה מאי שוויון, בשליטה על המשתנה מגדר. תוצאות מבחן הרגרסיה העלו כי המודל מובהק. נמצא כי ישנו אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי עמדה המזוהה עם רתיעה מאי שוויון, כך שתלמידי קבוצת הבקרה בלבד, המחלקה לפסיכולוגיה, נרתעים יותר מאי שוויון בהשוואה לתלמידי המחלקה לכלכלה ($B=0.051$, $SE=0.025$, $P=0.040$). עוד נמצא כי קיימת אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים לבין ניבוי עמדה המזוהה עם רתיעה מאי שוויון. בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה בשנה ג' נצפתה רתיעה נמוכה יותר מאי שוויון, בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה. יחד עם זאת, בקרב תלמידי המחלקה לפכ"מ נצפתה תופעה הפוכה: בקרב תלמידי שנה ג' ישנה רתיעה גדולה יותר מאי שוויון בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה. השוואת פערי הרתיעה מאי שוויון (בין שנה ג' לבין שנה א') בין המחלקה לפכ"מ לבין המחלקה לכלכלה מובהקת ($B=0.080$, $SE=0.037$, $P=0.032$). תופעה דומה למחלקה לפכ"מ נצפתה גם בקבוצת הבקרה המחלקה לפסיכולוגיה; השוואת פערי הרתיעה מאי שוויון (בין שנה ג' לבין שנה א') בין תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה לבין תלמידי המחלקה לכלכלה מובהקת ברמה נמוכה יותר ($B=0.066$, $SE=0.036$, $P=0.068$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה א', לא התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 1.55$ $p = 0.214$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי רתיעה מאי שוויון, לא מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ומתקבלת תמיכה להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 1 וטבלה מס' 2.

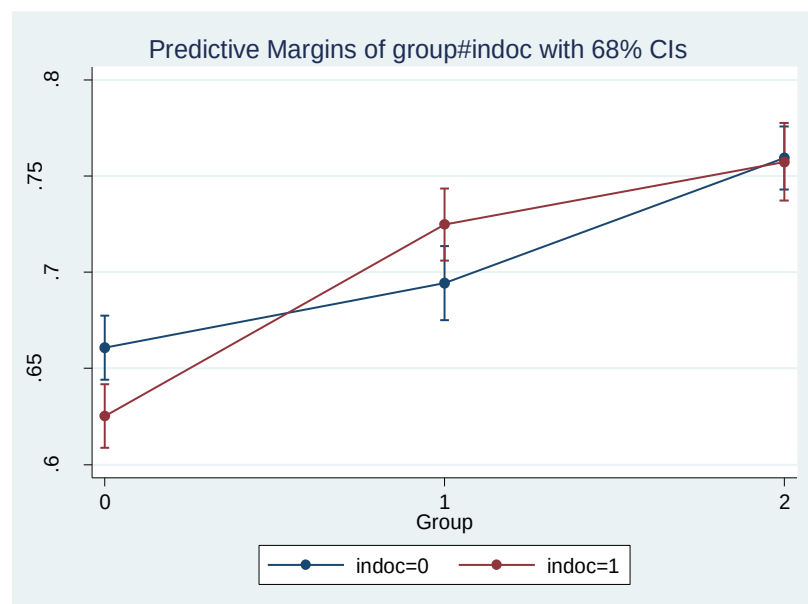

תרשים מס' 1: ניבוי עמדה המזוהה עם רתיעה מאי שוויון, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של רתיעה מאי שוויון, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים רתיעה גבוהה יותר מאי שוויון. ציר ה X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפכ"מ ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים

הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום $indoc=1$ מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי עמדה המזוהה עם רתיעה מאי שוויון תלויה במסלול הלימודים ובשנת הלימודים. נבדקים בשנה ג' במחלקה לכלכלה נרתעים פחות מאי שוויון בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שתלמידי שנה ג' במחלקה לפכ"מ נרתעים יותר מאי שוויון בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה. בקרב תלמידי שנה ג' במחלקה לפסיכולוגיה ישנה גם כן רתיעה גבוהה יותר מאי שוויון בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, אך הבדלים אלו נמצאו ברמת מובהקות נמוכה יותר.

ב. עמדות ביחס להיקף אחריות הממשלה בנוגע לאספקת שירותים:

בשלב הבא של ניתוח התוצאות ביצענו מבחן רגרסיה ליניארית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין תמיכה באחריות הממשלה על אספקת שירותים (קשישים, מובטלים ושירותי טיפול בילדים להורים עובדים), בשליטה על המשתנה מגדר. תוצאות מבחן הרגרסיה העלו כי המודל מובהק. נמצא כי ישנו אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה גבוהה יותר באספקת שירותים, כך שתלמידי קבוצת הבקרה בלבד, המחלקה לפסיכולוגיה, נוטים בממוצע לתמוך יותר באספקת שירותים על ידי הממשלה בהשוואה לתלמידי המחלקה לכלכלה ($B=0.099$, $SE=0.024$, $P=0.000$). כמו כן, נמצא אפקט אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים לבין ניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה באספקת שירותים על ידי הממשלה. בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה בשנה ג' נצפתה בממוצע תמיכה נמוכה יותר באספקת שירותים בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה מחלקה, בעוד שבקרב תלמידי פכ"מ בשנה ג' נצפתה בממוצע תמיכה גבוהה יותר באספקת שירותים על ידי הממשלה בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה ($B=0.066$, $SE=0.036$, $P=0.065$). בעוד שבקרב קבוצת הבקרה תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה לא נצפו הבדלים משמעותיים בתמיכה באספקת שירותים על ידי הממשלה בין שנה ג' לבין שנה א' ($B=0.034$, $SE=0.035$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה א', לא התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 1.74$, $p = 0.188$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי תמיכה באחריות הממשלה על אספקת שירותים, לא מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ומתקבלת תמיכה להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 2 וטבלה מס' 2.

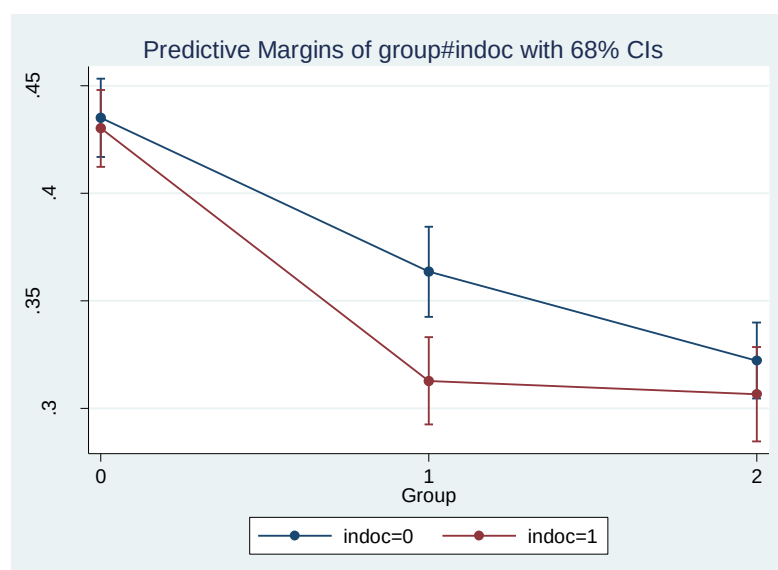
תרשים מס' 2: ניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה באחריות הממשלה על אספקת שירותים, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של תמיכה באחריות הממשלה על אספקת שירותים, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים תמיכה גבוהה יותר. ציר ה X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי

הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפכ"מ ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי עמדה המזוהה עם תמיכה באחריות הממשלה על אספקת שירותים, תלויה במסלול הלימודים ובשנת הלימודים. נבדקים בשנה ג' במחלקה לכלכלה תומכים פחות באספקת שירותים בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שתלמידי שנה ג' במחלקה לפכ"מ תומכים יותר באחריות הממשלה על אספקת שירותים בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה. בקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה לא נמצאו הבדלים בעמדה זו בין השנתונים השונים.

ג. עמדות ביחס להטבות ושירותים סוציאליים:

• נטל על הכלכלה:

בשלב הבא של ניתוח התוצאות, ביצענו מבחן רגרסיה ליניארית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה, לבין ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כנטל על הכלכלה, כאשר המשתנה מגדר מוחזק קבוע. תוצאות מבחן הרגרסיה העלו כי מודל הרגרסיה מובהק. נמצא כי קיים אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי עמדה המזוהה עם ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כנטל על הכלכלה. תלמידי המחלקה לכלכלה בממוצע מחזיקים יותר בעמדה כי הטבות ושירותים סוציאליים בישראל מהווים נטל על הכלכלה, בהשוואה לתלמידי המחלקה לפכ"מ ($B=-0.071$, $SE=0.028$, $P=0.010$), והן בהשוואה לקבוצת הביקורת תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה ($B=-0.113$, $SE=0.026$, $P=0.000$). לא נמצא כי קיים אפקט אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כנטל על הכלכלה. כלומר, לא נמצאו הבדלים משמעותיים בעמדה זו בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה בשנה ג' לבין תלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שנמצא כי קיים הבדל בהחזקה בעמדה זו בקרב תלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה ג' בהשוואה לשנה א' באותה המחלקה, אך פער זה איננו מובהק ($B=-0.046$, $SE=0.039$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה א', התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 6.69$, $p = 0.01$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כנטל על הכלכלה, מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ולא להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 3 וטבלה מס' 2.

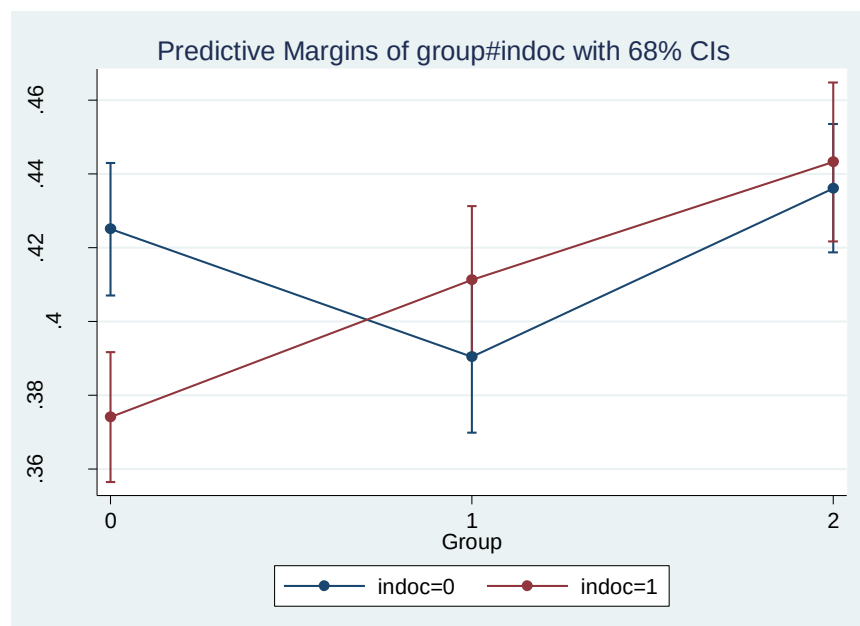

תרשים מס' 3: ניבוי עמדה המזוהה עם ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כנטל על הכלכלה, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים

בישראל כנטל על הכלכלה, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים ראייה בנטל גדול יותר על הכלכלה. ציר ה' X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי תלמידי המחלקה לכלכלה רואים יותר בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל ככאלו שמהווים נטל על הכלכלה בהשוואה לתלמידי המחלקה לפסיכולוגיה.

• אפקטיביות הטבות ושירותים סוציאליים בישראל:

בשלב הבא של ניתוח התוצאות ביצענו מבחן רגרסיה ליניארית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כאפקטיביים בטיפול בעוני ובצמצום אי שוויון, כאשר המשתנה מגדר מוחזק קבוע. תוצאות מבחן הרגרסיה העלו כי מודל הרגרסיה מובהק. נמצא כי קיים אפקט אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כאפקטיביים. בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה בשנה ג' ישנה נטייה לראות בהטבות ושירותים סוציאליים פחות אפקטיביים בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שבקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה בשנה ג' ישנה נטייה לראות בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל יותר אפקטיביים בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, ופערים אלו מובהקים ($B=0.072$, $SE=0.038$, $P=0.059$). בניגוד לכך, השוואת הפערים שנמצאו בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה (בין שנה ג' לבין שנה א') לקבוצת הביקורת, תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה, מראה כי פערי העמדות אינם מובהקים ($B=0.058$, $SE=0.037$). מניתוחי המשך ליבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפסיכולוגיה בשנה א', לא התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 1.62$, $p = 0.203$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כאפקטיביים בטיפול בעוני ובצמצום אי שוויון, לא מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ומתקבלת תמיכה להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 4 וטבלה מס' 2.

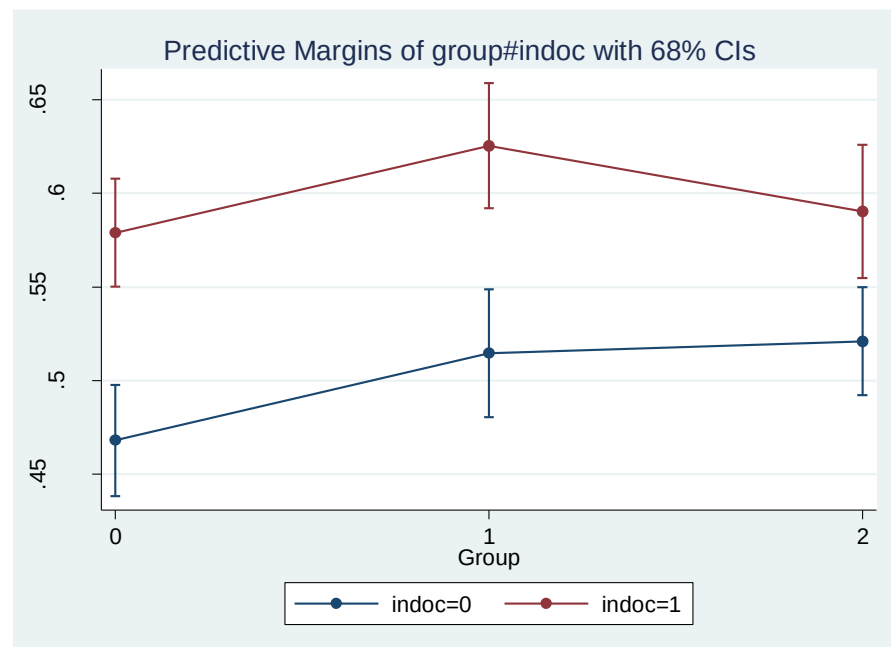
תרשים מס' 4: ניבוי עמדה המזוהה עם ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כאפקטיביים, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה' Y מתאר את סולם הערכים של ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל

כאפקטיביים, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים אפקטיביות גבוהה יותר. ציר ה' X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפכ"מ ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי עמדה המזוהה עם ראייה בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל כאפקטיביים, תלויה במסלול הלימודים ובשנת הלימודים. נבדקים בשנה ג' במחלקה לכלכלה רואים בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל פחות אפקטיביים בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שתלמידי שנה ג' במחלקה לפכ"מ רואים בהטבות ושירותים סוציאליים בישראל יותר אפקטיביים בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה. בקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה לא נמצאו הבדלים משמעותיים בעמדה זו בין השנתונים השונים.

ד. עמדות ביחס לאבטלה:

• אפשרות לפגיעה בתמיכה כספית הניתנת למובטל

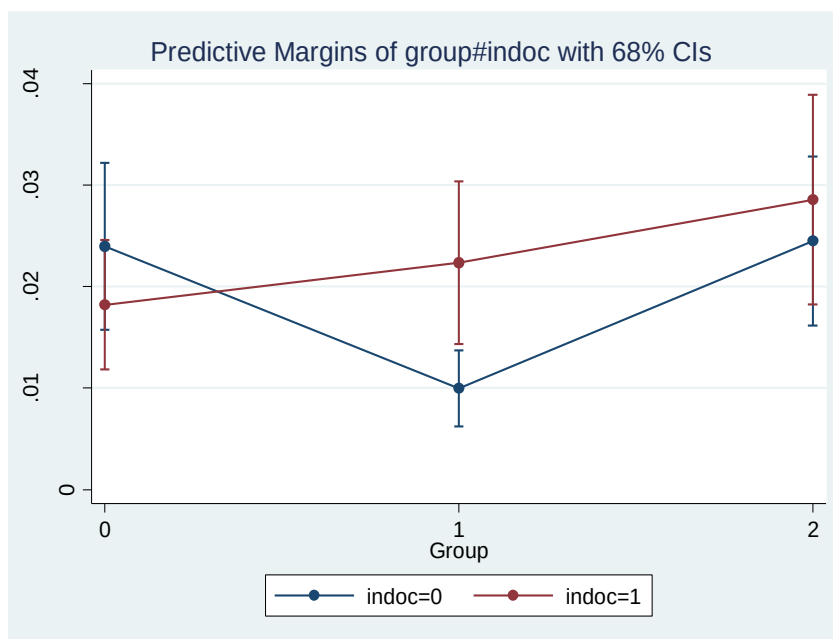
מניתוח תוצאות הרגרסיה הליניארית לבדיקת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין אפשרות לפגיעה בתמיכה כספית הניתנת למובטלים, כאשר המשתנה מגדר מוחזק קבוע, התקבל כי המודל מובהק. יחד עם זאת, התקבל אפקט עיקרי לשנת הלימודים בלבד, כך שתלמידי שנה ג' בכל המחלקות, סברו יותר שאין לפגוע בדמי אבטלה בטווח הסיטואציות שתואר להלן, בהשוואה לתלמידי שנה א' בכל המחלקות ($B=0.111$, $SE=0.041$, $p=0.007$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה א', לא התקבלו הבדלים מובהקים ($F(1, 4) = 1.07$, $p = 0.302$). לפיכך מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי אפשרות לפגיעה בתמיכה כספית הניתנת למובטלים, לא מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ולא להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 5 וטבלה מס' 2.

תרשים מס' 5: ניבוי עמדה המזוהה עם אפשרות לפגיעה כספית הניתנת למובטל, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה' Y מתאר את סולם הערכים של אפשרות לפגיעה כספית הניתנת למובטל, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים שאין לפגוע בתמיכה. ציר ה' X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפכ"מ ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי תלמידי שלוש המחלקות בשנה ג' מאמינים יותר כי אין לפגוע בתמיכה כספית הניתנת למובטל בשלל סיטואציות שונות, בהשוואה לתלמידי שנה א' באותן המחלקות.

• מעבר להכשרה בתעסוקה במקום תמיכה כספית במובטלים:

מניתוח תוצאות הרגרסיה האורדינאלית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין תמיכה במעבר להכשרה לעבודה במקום תמיכה כלכלית במובטלים, כאשר המשתנה מגדר מוחזק קבוע, התקבל כי מודל הרגרסיה מובהק. נמצא כי קיים אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה במעבר להכשרה לעבודה של מובטלים. תלמידי המחלקה לפכ"מ באופן כללי מחזיקים יותר בעמדה המצדדת במעבר להכשרה של מובטלים על חשבון דמי אבטלה בהשוואה לתלמידי המחלקה לכלכלה ($B=0.891$, $SE=0.309$, $P=0.004$). כמו כן, נמצא אפקט אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין ניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה במעבר להכשרה לעבודה של מובטלים. בקרב תלמידי שנה ג' במחלקה לפכ"מ ישנה נטייה לתמוך פחות במעבר להכשרה לעבודה של מובטלים על חשבון דמי אבטלה, בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה. בעוד שבקרב תלמידי שנה ג' במחלקה לכלכלה ישנה נטייה לתמוך יותר במעבר להכשרה לעבודה של מובטלים על חשבון דמי אבטלה, בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה ($B=-1.10$, $SE=0.432$, $P=0.011$). בניגוד לכך, אפקט אינטראקציה דומה לא נמצא בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה והמחלקה לפסיכולוגיה ($B=-.438$, $SE=0.418$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה א', התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 8.32$, $p = 0.004$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי מתקבלת תמיכה הן להשערת הסלקציה והן להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 6 וטבלה מס' 4.

תרשים מס' 6: ניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה במעבר להכשרה לעבודה במקום תמיכה כלכלית במובטלים, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של תמיכה במעבר להכשרה לעבודה בקום תמיכה כלכלית במובטלים, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים תמיכה נמוכה יותר. ציר ה X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפכ"מ ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי עמדה המזוהה עם תמיכה במעבר להכשרה לעבודה במקום תמיכה כלכלית במובטלים, תלויה במסלול הלימודים ובשנת הלימודים. נבדקים בשנה ג' במחלקה לכלכלה מצדדים יותר במעבר להכשרה לעבודה על חשבון תמיכה כלכלית במובטלים בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שתלמידי שנה ג' במחלקה לפכ"מ מצדדים פחות

במעבר להכשרה לעבודה על חשבון תמיכה כלכלית בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה. בקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה לא נמצאו הבדלים משמעותיים בעמדה זו בין השנתונים השונים.

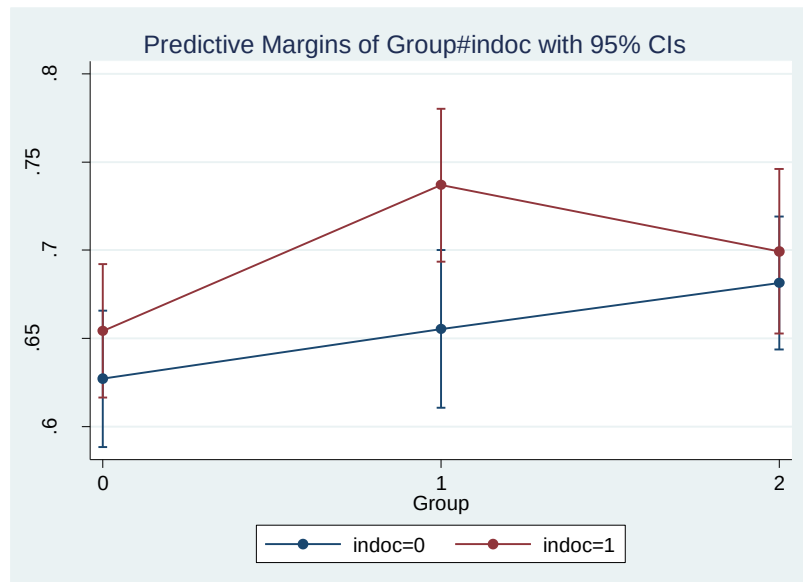
טבלה מספר 2: בדיקת השערות המחקר עבור קטגוריות א'-ד'					
	Inequality aversion	Government responsibility	Allowance as burden	Allowance as efficient	Unemployment attitude
PEP	.033 (.027)	.033 (.025)	-.071 (.027)***	-.035 (.027)	.047 (.045)
Psych	.051 (.025)**	.099 (.024)***	-.113 (.025)***	.011 (.025)	.053 (.042)
Year	-.046 (.024)*	-.035 (.023)	-.005 (.025)	-.051 (.025)**	.111 (.041)***
PEP X Year	.080 (.037)**	.066 (.036)*	-.046 (.039)	.072 (.038)*	-.0001 (.063)
Psych X Year	.066 (.036)*	.034 (.035)	-.011 (.038)	.058 (.037)	-.042 (.061)
Gender	-.078 (.016)***	-.083 (.015)***	.048 (.017)***	-.028 (.016)*	-.043 (.027)
Constant	.626 (.020)***	.701 (.019)***	.411 (.021)***	.439 (.020)***	.489 (.033)***
N	509	513	515	517	516
F	11.76***	17.86***	11.45***	2.91***	3.38
Adjusted R square	.112	.165	.109	.022	.027

Note * $P \leq 0.1$ ** $P \leq 0.05$ *** $P \leq 0.01$ (two tailed test)

ה. אפקטיביות המנגנון בזיהוי ואיתור אנשים הזקוקים לתמיכה מצד מדינת הרווחה:

• חוסר במיצוי זכויות:

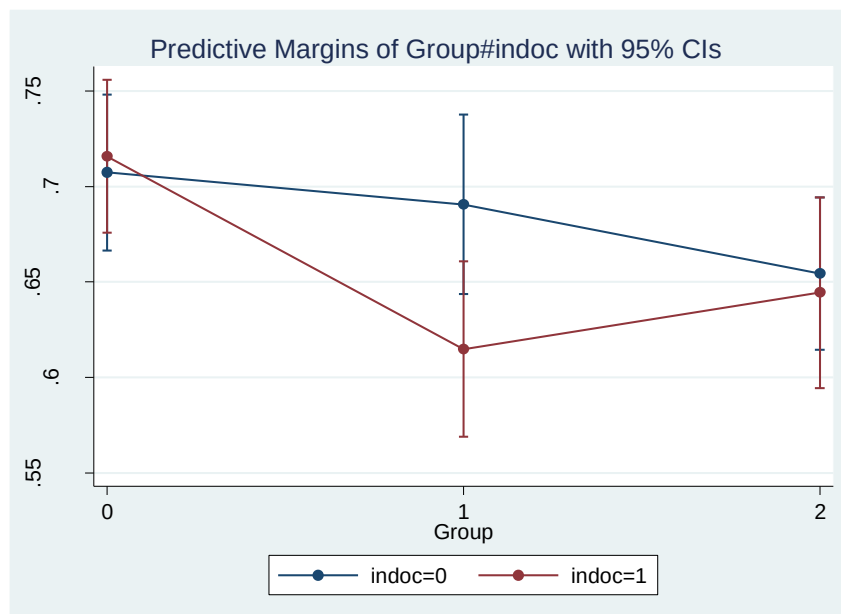
מניתוח תוצאות הרגרסיה הליניארית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין עמדה המזוהה עם חוסר במיצוי זכויות, כאשר המשתנה מגדר מוחזק קבוע, התקבל כי המודל מובהק. נמצא אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי עמדה המזוהה עם חוסר במיצוי זכויות, כך שתלמידי המחלקה לפסיכולוגיה בלבד, מחזיקים יותר בעמדה כי אנשים עם הכנסות מאוד נמוכות מקבלים פחות הטבות ממה שהם זכאים להן מבחינה חוקית, בהשוואה לתלמידי המחלקה לכלכלה ($B=.054$, $SE=0.028$, $P=0.05$). כמו כן, לא נמצא אפקט אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין ניבוי עמדה המזוהה עם חוסר במיצוי זכויות ($B=.054$, $SE=0.042$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה א', לא התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 0.345$ $p = 0.89$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי הני"ל, לא מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ולא להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 7 וטבלה מס' 3.

תרשים מס' 7: ניבוי עמדה המזוהה עם חוסר במיצועי זכויות, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של חוסר במיצועי זכויות, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים הסכמה לכך שהרבה אנשים עם הכנסות מאוד נמוכות מקבלים פחות הטבות ממה שהם זכאים להן מבחינה חוקית. ציר ה X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה, ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה בלבד באופן כללי מחזיקים יותר בעמדה כי הרבה אנשים עם הכנסות מאוד נמוכות מקבלים פחות הטבות ממה שהם זכאים להן מבחינה חוקית, בהשוואה לתלמידי המחלקה לכלכלה. אפקט האינטראקציה שנראה בגרף איננו מובהק.

• ניצול מנגנון מדינת הרווחה לרעה:

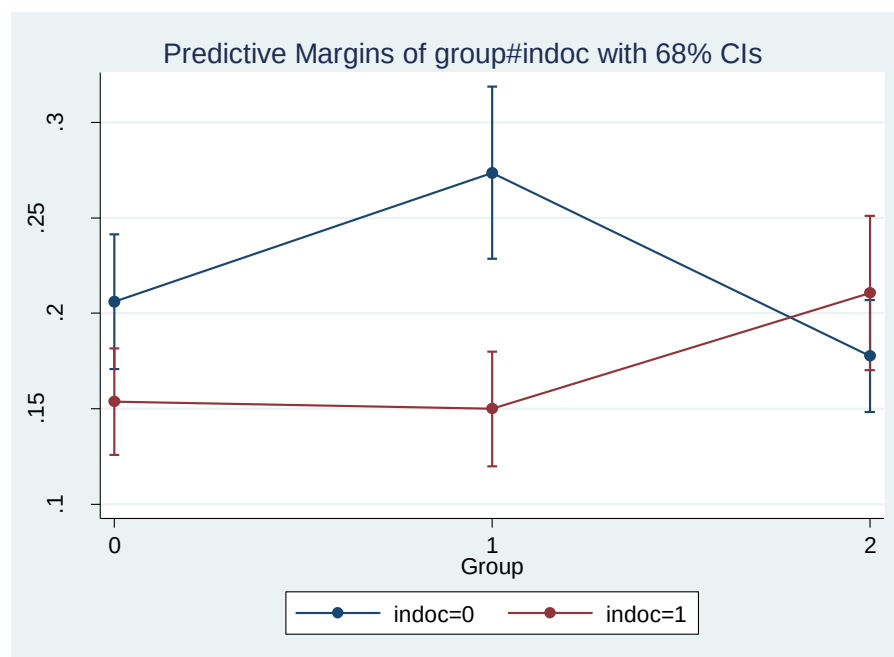
בשלב הבא ביצענו ניתוח רגרסיה ליניארית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין עמדה המזוהה עם ניצול מנגנון מדינת הרווחה לרעה. תוצאות מבחן הרגרסיה העלו כי המודל מובהק. נמצא אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי עמדה המזוהה עם ניצול מנגנון מדינת הרווחה לרעה, כך שתלמידי המחלקה לפסיכולוגיה בלבד, מסכימים פחות כי הרבה אנשים מצליחים לקבל הטבות ושירותים שאינם זכאים להם, בהשוואה לתלמידי המחלקה לכלכלה ($B=-.053$, $SE=0.029$, $P=0.072$). כמו כן, נמצא אפקט אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים לבין ניבוי עמדה המזוהה עם ניצול מנגנון מדינת הרווחה לרעה. תלמידי שנה ג' במחלקה לפסיכולוגיה בלבד, בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה מחלקה, בעוד שבקרבת תלמידי המחלקה לכלכלה לרעה בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה מחלקה, בעוד שבקרבת תלמידי המחלקה לכלכלה לא נמצא הבדל בניבוי עמדה זו בין השנתונים השונים ($B=-.084$, $SE=0.044$, $P=0.057$). בניגוד לכך, אפקט אינטראקציה דומה לא נמצא בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה והמחלקה לפסיכולוגיה ($B=-.018$, $SE=0.43$). מניתוחי המשך בניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפסיכולוגיה לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי הני"ל, לא מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ומתקבלת תמיכה להשערת הסוציאליזציה בקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה בלבד. ראה תרשים מס' 8 וטבלה מס' 3.

תרשים מס' 8: ניבוי עמדה המזוהה עם ניצול מנגנון מדינת הרווחה לרעה, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של ניצול מנגנון מדינת הרווחה, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים הסכמה לכך שהרבה אנשים מצליחים לקבל הטבות ושירותים שאינם זכאים להם. ציר ה X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפכ"מ ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי עמדה המזוהה עם ניצול מנגנון מדינת הרווחה לרעה, תלויה במסלול הלימודים ובשנת הלימודים. נבדקים בשנה ג' במחלקה לפכ"מ מאמינים פחות כי אנשים מצליחים לנצל את מנגנון מדינת הרווחה לרעה, בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שבקרב תלמידי המחלקה לכלכלה לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין השנתונים. גם בקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה לא נמצאו הבדלים משמעותיים בעמדה זו בין השנתונים השונים.

1. מעבר לטיפול נקודתי בעוני במקום רשת ביטחון חברתית לכלל האוכלוסיה:

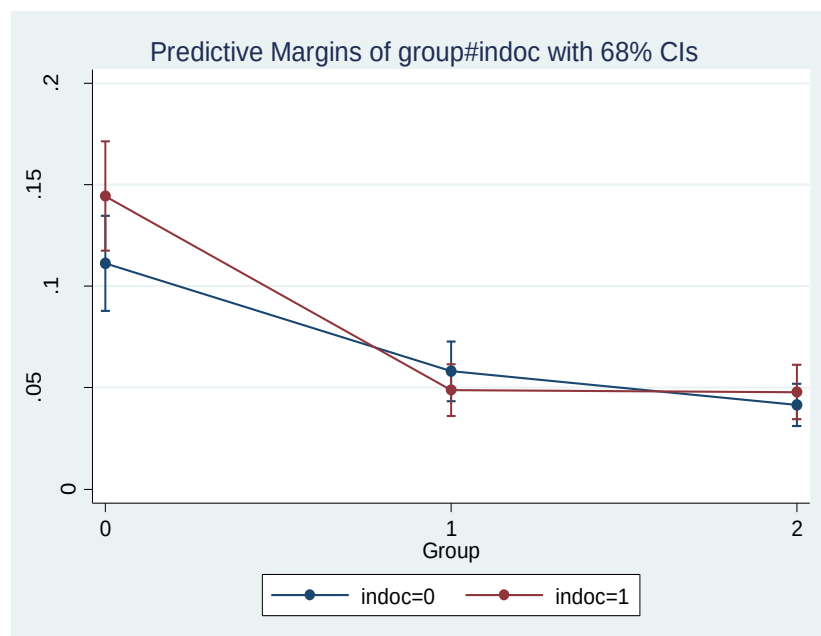
בשלב הבא של ניתוח התוצאות, ביצענו מבחן גרגסיה אורדינאלית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין תמיכה במעבר לטיפול נקודתי בעוני במקום רשת ביטחון סוציאלית, כאשר המשתנה מגדר מוחזק קבוע. תוצאות מבחן הרגרסיה העלו כי מודל הרגרסיה מובהק. יחד עם זאת, לא נמצא אפקט עיקרי למסלול הלימודים באוניברסיטה ($B = -0.359$, $SE = 0.284$) או לשנת הלימודים באוניברסיטה ($B = 0.374$, $SE = 0.303$) המזוהה עם תמיכה במעבר לטיפול בעוני. כמו כן, לא נמצא אפקט אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין עמדה המזוהה עם תמיכה במעבר לטיפול בעוני ($B = 0.403$, $SE = 0.422$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה א', לא התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 1.53$, $p = 0.216$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי מעבר לטיפול נקודתי בעוני, לא מתקבלת תמיכה להשערת הסוציאליזציה ולא להשערת הסלקציה. ראה תרשים מס' 9 וטבלה מס' 4.

תרשים מס' 9: ניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה במעבר לטיפול נקודתי בעוני במקום רשת ביטחון סוציאלית לכלל האוכלוסיה, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של תמיכה במעבר לטיפול נקודתי בעוני, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים תמיכה נמוכה יותר. ציר ה X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכ"מ ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. עמדה המזוהה עם תמיכה במעבר לטיפול נקודתי בעוני איננה תלויה במסלול הלימודים ולא בשנת הלימודים.

2. הענקת תמיכה להורים המשלבים קריירה ומשפחה:

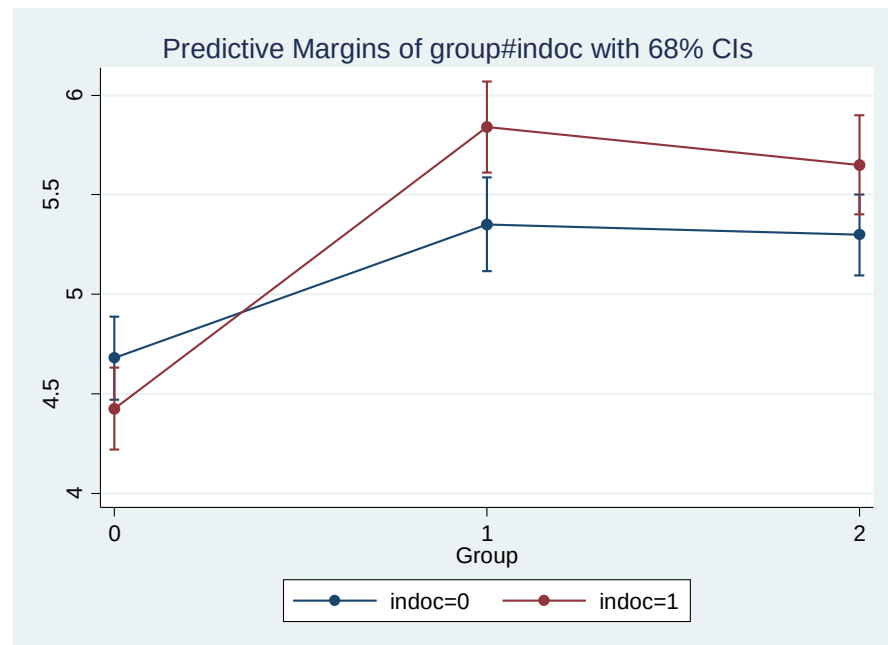
בשלב הבא של ניתוח התוצאות, ביצענו מבחן רגרסיה אורדינאלית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין עמדה המצדדת במתן תמיכה לשילוב קריירה ומשפחה, כאשר המשתנה מגדר מוחזק קבוע. תוצאות מבחן הרגרסיה העלו כי מודל הרגרסיה מובהק. נמצא כי קיים אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי עמדה המזוהה עם מתן תמיכה לשילוב קריירה ומשפחה. תלמידי המחלקה לכלכלה באופן כללי מחזיקים יותר בעמדה המתנגדת למתן סיוע לשילוב קריירה ומשפחה הן בהשוואה לתלמידי המחלקה לפסיכ"מ ($B=0.701$, $SE=0.302$, $P=0.019$), והן בהשוואה לתלמידי המחלקה לפסיכולוגיה ($B=1.063$, $SE=0.292$, $P=0.000$). לא נמצא אפקט אינטראקציה בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין ניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה במתן סיוע לשילוב קריירה ומשפחה ($B=0.484$, $SE=0.422$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפסיכ"מ בשנה א', התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 5.52$, $p = 0.019$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ולא מתקבלת תמיכה להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 10 וטבלה מס' 4.

תרשים מס' 10: ניבוי עמדה המזוהה עם מתן תמיכה לשילוב קריירה ומשפחה, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של מתן תמיכה לשילוב קריירה ומשפחה, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים תמיכה נמוכה יותר. ציר ה X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי תלמידי המחלקה לכלכלה מצדדים פחות במתן תמיכה לשילוב קריירה ומשפחה בהשוואה לתלמידי המחלקה לפסיכולוגיה. ניבוי עמדה זו איננו תלוי בשנת הלימודים.

ח. תמיכה בחלוקה מחדש והיקף המעורבות הממשלתית הרצויה:

מניתוח תוצאות מבחן הרגרסיה הליניארית לבדיקת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין תמיכה בחלוקה מחדש, כאשר משתנה הבקרה מגדר מוחזק קבוע, התקבל כי המודל מובהק. נמצא כי קיים אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה גבוהה יותר בחלוקה מחדש. תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה נטים לתמוך יותר בחלוקה מחדש, בהשוואה לתלמידי המחלקה לכלכלה ($B=0.673$, $SE=0.314$, $P=0.033$). כמו כן, גם תלמידי קבוצת הבקרה המחלקה לפסיכולוגיה נטים בממוצע לתמוך יותר בחלוקה מחדש, בהשוואה לתלמידי המחלקה לכלכלה ($B=0.620$, $SE=0.296$, $P=0.036$). עוד נמצא כי קיים אפקט אינטראקציה בניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה גבוהה יותר בחלוקה מחדש. בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה בשנה ג' ישנה נטייה לתמוך בממוצע פחות בחלוקה מחדש בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שבקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה בשנה ג' ישנה נטייה לתמוך בממוצע יותר בחלוקה מחדש בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, והבדלים אלו מובהקים ($B=0.741$, $SE=0.439$, $P=0.092$). בניגוד לכך, מהשוואת תלמידי המחלקה לכלכלה לתלמידי קבוצת הביקורת, המחלקה לפסיכולוגיה, עולה כי למרות שגם במחלקה זו תלמידי שנה ג' נטים בממוצע לתמוך יותר בחלוקה מחדש בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, הבדלים אלו אינם מובהקים ולא מתקבלת אינטראקציה ($B=0.605$, $SE=0.430$). מניתוחי המשך לניבוי עמדה זו, בהם נערכה השוואה בין תלמידי המחלקה לכלכלה ותלמידי המחלקה לפסיכולוגיה בשנה א', התקבלו הבדלים מובהקים $F(1, 4) = 4.59$, $p = 0.033$. לפיכך, מניתוח התוצאות של המשתנה התלוי תמיכה בחלוקה מחדש, מתקבלת תמיכה, הן להשערת הסלקציה והן להשערת הסוציאליזציה. ראה תרשים מס' 11 וטבלה מס' 3.

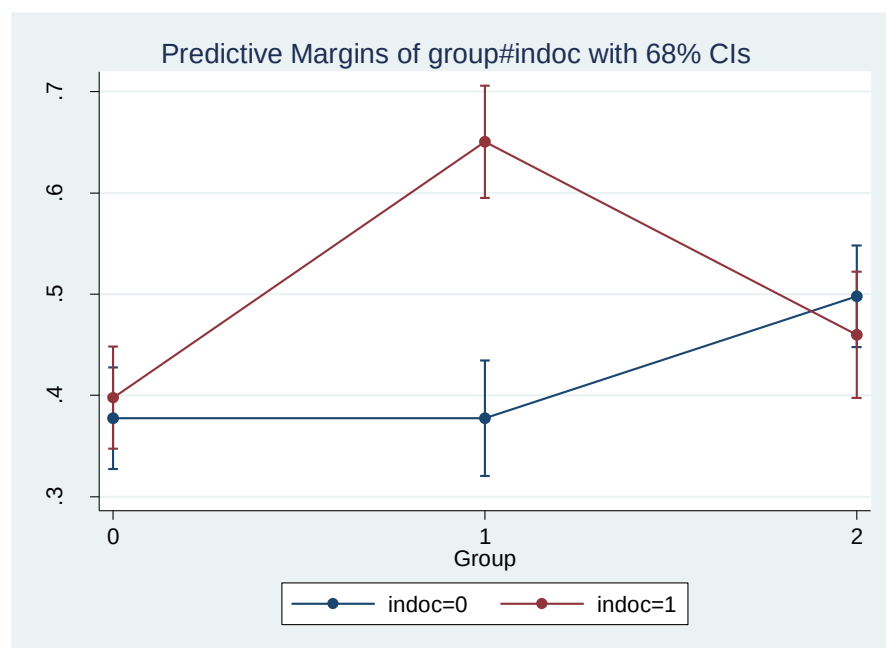
תרשים מס' 11: ניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה בחלוקה מחדש, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה Y מתאר את סולם הערכים של תמיכה בחלוקה מחדש, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים תמיכה גבוהה יותר. ציר ה X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, והגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי עמדה המזוהה עם תמיכה בחלוקה מחדש, תלויה במסלול הלימודים ובשנת הלימודים. נבדקים בשנה ג' במחלקה לכלכלה תומכים פחות בחלוקה מחדש בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שתלמידי שנה ג' במחלקה לפסיכולוגיה יותר בחלוקה מחדש בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה. בקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה תלמידי שנה ג' גם כן תומכים יותר בחלוקה מחדש בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, אך אינטראקציה זו ביחס לתלמידי המחלקה לכלכלה איננה מובהקת.

טבלה מספר 3: בדיקת השערות המחקר עבור קטגוריות ד'-ה', ח'			
	Miss rights utilization	False rights utilization	Redistribution
PEP	.028 (.03)	-.017(.031)	.673 (.314)**
Psych	.054 (.028)**	-.053(.029)*	.620 (.296)**
Year	.027(.027)	.008(.029)	-.253 (.292)
PEP X Year	.054(.042)	-.084(.044)*	.741 (.439)*
Psych X Year	-.009(.04)	-.018(.043)	.605 (.430)
Gender	-.021(.018)	-.074(.019)***	-.533 (.193)***
Constant	.659(.032)***	.819(.034)***	4.938 (.238)***
N	518	518	503
F	2.9***	6.54***	7.88***
Adjusted R square	.021	.06	0.076

Note * $P \leq 0.1$ ** $P \leq 0.05$ *** $P \leq 0.01$ (two tailed test)

ט. תמיכה בתכנית הכנסה בסיסית בלתי מותנית (unconditional basic income):

בשלב האחרון של ניתוח התוצאות ביצענו רגרסיה לוגיסטית לבחינת הקשר בין מסלול הלימודים ושנת הלימודים באוניברסיטה לבין תמיכה בתכנית הכנסה בסיסית (unconditional basic income), כאשר המשתנה מין מוחזק קבוע, התקבל כי המודל מובהק. נמצא כי קיים אפקט עיקרי למסלול הלימודים בניבוי הסיכוי לתמיכה בחלוקה מחדש, כך שתלמידי פכ"מ נוטים לתמוך יותר בתכנית הכנסה בסיסית באופן מובהק ($B=0.494$, $SE=0.297$, $P=0.097$). כמו כן, נמצא כי קיים אפקט אינטראקציה, לפיו תלמידי המחלקה לפכ"מ בשנה ג' נוטים לתמוך יותר בתכנית הכנסה בסיסית בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שלא קיימים פערים משמעותיים בקרב תלמידי המחלקה לכלכלה בין שנה ג' לבין שנה א' ($B=1.04$, $SE=0.457$, $P=0.023$). מהשוואה לתלמידי קבוצת הביקורת, המחלקה לפסיכולוגיה, עולה כי גם בה לא קיימים פערים משמעותיים בעמדה בין שנה ג' לבין שנה א' ($B=0.239$, $SE=0.436$). לפיכך, מניתוח תוצאות המשתנה התלוי תמיכה בתכנית הכנסה בסיסית, לא מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה, וכן מקבלת תמיכה להשערת הסוציאליזציה בקרב תלמידי פכ"מ בלבד. ראה תרשים מס' 12 וטבלה מס' 4.

תרשים מס' 12: ניבוי עמדה המזוהה עם תמיכה בחלוקה מחדש, כתלות במסלול הלימודים ושנת הלימודים. ציר ה-Y מתאר את סולם הערכים של תמיכה בתכנית הכנסה בסיסית, כך שערכים גבוהים יותר מבטאים תמיכה גבוהה יותר. ציר ה-X מציג את מסלול הלימודים של הנבדקים כאשר הערך 0 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לכלכלה, 1 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפכ"מ ו 2 מציין כי הנבדק שייך למחלקה לפסיכולוגיה. הגרף הכחול indoc=0 מציין נבדקים הנמצאים בשנה א' ללימודיהם, ואילו הגרף האדום indoc=1 מציין נבדקים הנמצאים בשנה ג' ומעלה ללימודיהם. ניתן לראות כי עמדה המזוהה עם תמיכה בתכנית הכנסה בסיסית, תלויה במסלול הלימודים ובשנת הלימודים. נבדקים בשנה ג' במחלקה לפכ"מ תומכים יותר בתכנית הכנסה בסיסית בהשוואה לתלמידי שנה א' באותה המחלקה, בעוד שבקרב תלמידי המחלקה לכלכלה לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין השתונים. גם בקרב תלמידי המחלקה לפסיכולוגיה לא נמצאו הבדלים משמעותיים בעמדה זו בין השתונים השונים.

טבלה מספר 4: בדיקת השערות המחקר עבור קטגוריות ד', ו', ז', ט'				
	Occupational training	Support for the poor only	Support for career family combination	Basic income
PEP	0.891 (0.309)***	-0.374 (0.303)	0.710 (0.302)**	-.0005 (.323)
Psych	-0.022 (0.284)	0.185 (0.282)	1.062 (0.292)***	.494 (.297)*
Year	0.280 (0.285)	0.359 (0.284)	-0.301 (.274)	.086 (.300)
PEP X Year	-1.1 (0.432)**	0.403 (0.422)	0.484 (0.422)	1.039 (.457)**
Psych X Year	-0.438 (0.418)	-0.572 (0.410)	0.154 (0.415)	-.239 (.436)
Gender	0.114 (0.185)	0.346 (0.184)*	-0.437 (0.185)**	-.222 (.197)
Constant				-.393 (.241)
N	513	517	513	504
Chi2	15.14**	13.10**	50.89***	19.61***
Pseudo R square	0.014	0.012	0.045	0.028

Note * $P \leq 0.1$ ** $P \leq 0.05$ *** $P \leq 0.01$ (two tailed test)

סיכום ומסקנות

בעבודה זו נעשה ניסיון לבחון האם קיימים אפריורית הבדלי עמדות כלפי מדינת הרווחה וחלוקה מחדש בין סטודנטים לכלכלה לבין סטודנטים לפכ"מ, וכמו כן לבחון האם הבדלי עמדות אלו גדולים יותר ככל שהסטודנטים מתקדמים במהלך לימודיהם.

מרבית המחקרים אשר ניסו לבחון הבדלי עמדות חברתיות בקרב סטודנטים בהקשר של לימודים אקדמיים, השוו סטודנטים ממחלקות שונות והעלו במידה מסוימת תמיכה חזקה יותר להשערת הסלקציה ופחות להשפעת תחום הלימוד עצמו על הסטודנטים. הווה אומר, סטודנטים מדיסציפלינות שונות נבדלים בעמדותיהם כלפי מדינת הרווחה וחלוקה מחדש, משום שמראש אנשים בעלי רקע מסוים ומאפיינים דמוגרפיים דומים, נוטים לבחור בעולמות תוכן ובמסלול קריירה ההולמים את עולם הערכים שלהם והשקפותיהם. יחד עם זאת, ממצאי המחקרים אינם חד משמעיים ואין תשובה ברורה לשאלה החשובה הזו.

במחקר זה לראשונה נעשתה ספציפיקציה משמעותית יותר מאשר השוואה כללית ונערכה השוואה בין סטודנטים לכלכלה מתכניות לימוד שונות לכלכלה, אשר אחת מהן שואפת ליצור כלכלנים בעלי רקע אקדמי מובחן וייחודי. זאת ועוד, במחקר הנוכחי נערכה השוואה בין עמדות רחבות ושיקולים ערכיים שונים כלפי סוגיות רווחה, ביניהם צעדי מדיניות אופרטיביים הנמצאים במרכז הדיון הכלכלי חברתי הער המתרחש בשנים האחרונות בישראל.

ממצאי המחקר במידה רבה הינם מורכבים; בחלק מן המקרים לא התקבלה תמיכה להשערות המחקר כלל, בחלק מן המקרים התקבלה תמיכה להשערת הסלקציה בלבד, בחלק מן המקרים התקבלה תמיכה להשערת הסוציאליזציה בלבד ובחלק מן המקרים התקבלה תמיכה לשתי ההשערות גם יחד.

- בכל הקשור לסוגיות של אפשרות לפגיעה בתמיכה כספית הניתנת למובטלים, חוסר במימון זכויות ומעבר לטיפול נקודתי בעוני במקום קיומה של רשת ביטחון סוציאלית, לא התקבלו הבדלים משמעותיים בין תלמידי המחלקה לפכ"מ ותלמידי המחלקה לכלכלה בשנים השונות. לפיכך, בסוגיות אלו לא התקבלה תמיכה להשערת הסלקציה ולא להשערת הסוציאליזציה.
- בכל הקשור לסוגיות של הגדלת הנטל על הכלכלה והענקת תמיכה להורים המשלבים קריירה ומשפחה, התקבלו הבדלים משמעותיים בין תלמידי המחלקה לכלכלה לבין תלמידי המחלקה לפכ"מ בתחילת לימודיהם, אך הבדלים אלו אינם מעמיקים בצורה משמעותית עם סיום לימודיהם. לפיכך, בסוגיות אלו מתקבלת תמיכה להשערת הסלקציה ולא להשערת הסוציאליזציה.
- בכל הקשור לסוגיות של אי שוויון, אספקת שירותים על ידי הממשלה, אפקטיביות השירותים הסוציאליים בישראל, תמיכה כספית במובטלים, ניצול מנגנון מדינת הרווחה לרעה ותמיכה בתכנית הכנסה בסיסית; התקבלה תמיכה להשערת הסוציאליזציה. כלומר, בוגרי תכניות הלימוד השונות בכלכלה נבדלים בעמדותיהם בצורה עמוקה יותר בסוגיות אלו בהשוואה לתלמידים המתחילים את לימודיהם באותן תכניות הלימוד.

בוגרי המחלקה לפכ"מ בממוצע מחזיקים בעמדות אוהדות יותר כלפי מדיניות רווחה מקיפה, בעוד שבוגרי המחלקה לכלכלה בממוצע מחזיקים בעמדות פחות אוהדות כלפי מדיניות רווחה מקיפה.

- בכל הקשור לסוגיות של תמיכה בחלוקה מחדש והגדלת היקף המעורבות הממשלתית בשירותים סוציאליים; מתקבלת תמיכה הן להשערות הסלקציה והן להשערת הסוציאליזציה. כלומר קיימים הבדלים בין תלמידי המחלקה לכלכלה לבין תלמידי המחלקה לפכ"מ עם תחילת לימודיהם בשאלת היקף המעורבות הרצויה והבדלים אלו גדולים ביותר עם סיום הלימודים.

מאינטגרציה של כלל הממצאים עולה תמיכה במידה רבה הן להשערת הסלקציה והן להשערת הסוציאליזציה, אך האחרונה מקבלת סימוכין במגוון רב יותר של תחומים, ולכן דומיננטית יותר.

במחקר זה נעשה ניסיון לגלות ולתאר קשרים מורכבים בין תופעות במצב נתון, ולכן שיטת המחקר שנבחרה לצורך העבודה היא מערך מחקר מתאמי. במערך מחקר מן הסוג הזה ניסו למדוד ולאמוד שונות בין נבדקים ובין קבוצות נתונות, ביחס למשתנים התלויים שנבחרו. יתרונות המחקר גלומים בכך שהוא מחקר הנערך במצב טבעי בסביבת הלימודים ומשקף בצורה טובה למדי את האוכלוסיה עליה אנחנו מבקשים להכליל את התוצאות, ולכן בעל תוקף חיצוני גבוה. יחד עם זאת, במחקר מן הסוג הזה לא היתה לנו שליטה על מהלך ניסוי, על יצירת הקבוצות והקצאה רנדומאלית אליהן, ולכן המחקר בעל תוקף פנימי לא גבוה. בהתאם לזאת, מערך המחקר מחייב אותנו בזהירות יתרה בכל הנוגע להסקת מסקנות אודות השפעה וסיבתיות.

מגבלות המחקר כאמור טמונות בתוקף הפנימי שלו. יחד עם זאת הוספת קבוצת הביקורת מן המחלקה לפסיכולוגיה אמורה לתת מענה במידה רבה להסברים חליפיים למגמה של סלקציה ו/או סוציאליזציה אשר היינו עדים להם בתכניות הלימוד השונות לכלכלה. העובדה כי שני תהליכים אלו בהרבה מן המקרים התרחשו בתכנית הלימוד לכלכלה ובתכנית הלימוד לפכ"מ ולא במחלקה לפסיכולוגיה, במידה רבה מצביעה על כך שלתחומי לימוד אלו ישנה השפעה על תפיסות, עמדות וערכים של סטודנטים בהקשרים חברתיים פוליטיים ומוסריים.

משמעות הממצאים נוגעת תחילה לאקדמיה, ולאחר מכן להשלכות של הרקע האקדמי של כלכלנים על עיצוב מדיניות חברתית כלכלית ותהליכי קבלת החלטות הנוגעות להוצאה ציבורית על שירותים לאור מקומם החשוב ביותר של כלכלנים בעיצוב מדיניות.

היומרה של הדיסציפלינה הכלכלית לתאר עצמה כמדע פוזיטיבי בהקשר של הממצאים שהתקבלו נראית כלא מתארת את המציאות נכוחה. מן הממצאים עולה תמונה כי בוגרי המחלקה לכלכלה מושפעים מתכני הלימודים במהלך הראשון, ובמידה מסוימת מאמצים עמדות וערכים אשר עולים בקנה אחד עם תפיסה הרואה במעורבות ממשלתית ובמדיניות רווחה מקיפה כאלמנטים לא רצויים בכלכלת השוק. בניגוד לכך, המחלקה לפכ"מ מצליחה ליצור כלכלנים בעלי רקע מובחן וכלים ביקורתיים כלפי הדיסציפלינה הכלכלית בהשוואה לתכנית הלימוד הרגילה בכלכלה. נראה כי בוגרי המחלקה לפכ"מ במידה מסוימת מאמצים עמדות וערכים אשר עולים בקנה אחד עם תפיסה הרואה באספקת שירותים חברתיים בצורה מקיפה כאלמנט רצוי במשק.

משמעות הממצאים שהתקבלו היא מיוחדת לאור כך שמדובר על סטודנטים הלומדים באותם קורסים ועם אותם מורים במחלקה לכלכלה, אך בסופו של דבר מגיעים לתפיסה שונה ועמדות שונות בדבר המעורבות הרצויה במשק בכל הקשר לשירותי רווחה. זאת ועוד, ממצאי המחקר מיוחדים בנוף האקדמי הישראלי, במיוחד לאור העובדה כי הרבה מן התלמידים שלומדים בתכנית לכלכלה משלבים את לימודיהם עם מחלקות אחרות מהפקולטה למדעי הרוח ומדעי החברה. ההנחה שלנו כי לו היתה נערכת השוואה בין תלמידים הלומדים בשילובים של דיסציפלינות עיוניות ממדעי החברה (למשל כלכלה וחשבונאות או כלכלה ומנהל עסקים), הפערים המתגלים היו גדולים עוד יותר.

לאור מקומם החשוב והדומיננטי של כלכלנים בתהליכי עיצוב מדיניות חברתית כלכלית, נודעת חשיבות גדולה גם לרקע האקדמי עמו הם מגיעים, בין השאר הכלים המחקריים העומדים לרשותם והיכולת שלהם לבקר בצורה מושכלת את המודלים בהם הם נוהגים להשתמש באופן שוטף. בניגוד לעמדה הרווחת בקרב אנשי אקדמיה המלמדים כלכלה, נראה כי לימודי הכלכלה אכן מקנים ללומדים סט של תפיסות ועמדות עם בעלי מטען ערכי מסוים. כלכלנים בעלי רקע כלכלי בלבדי מנותק מהקשר חברתי, בבואם לקבל החלטות, סביר שיהיו כלכלנים אשר יביאו באופן דיס פרופורציונלי שיקולים של יעילות ותועלת, מבלי יכולת ממשית לראות תמונה חברתית מורכבת ולהביא בחשבון שיקולים ערכיים אחרים נוספים.

לאור הממצאים שהתקבלו במחקר ניתן להציע כי האופן בו מלמדים כלכלה בישראל צריך לעבור שינוי לכיוון פלורליסטי ומגוון יותר. לעניות דעתנו, על לימודי הכלכלה להיות מחוברים הרבה יותר להקשר ההיסטורי, הפוליטי והמוסרי שבו נוצרו המודלים הנלמדים לאורך ההיסטוריה, ולהיות יותר פתוחים לביקורת להנחות אשר נוהגים להתבסס עליהם. בהתאם לכך, ניתן להציע כי לימודי התואר הראשון יוכלו לכלול קורסים הנוגעים לכלכלה פוליטית או להיסטוריה של הכלכלה, על מנת להקנות לסטודנטים פרספקטיבה ביקורתית רחבה יותר והקשר עמוק יותר אודות המודלים הרווחים הנלמדים כיום.

מחקרי המשך יכולים להרחיב את רוחב היריעה ולכלול סטודנטים מדיסציפלינות דומות מאוניברסיטת תל אביב, אשר לפני כמה שנים אימצה את המודל של פכ"מ בלימודי כלכלה, ובכך לחזק או להחליש את הממצאים הנוכחיים. כמו כן, על מנת להעלות את התוקף הפנימי של המחקר, ניתן לבצע מחקר אורך עם מדידות בנקודות זמן שונות לאורך התואר הראשון בקרב סטודנטים מן המחלקה לכלכלה ומן המחלקה לפכ"מ, אך מחקר זה ידרוש משאבים משמעותיים יותר ויצריך את שיתוף הפעולה של המחלקה לכלכלה. כיוון מחקרי מעניין נוסף, הוא לבחון השפעת מקומות עבודה שונים והשפעתם על עמדות ותפיסות של כלכלנים לאחר סיום הלימודים, שכן גם למקומות עבודה יכולה להיות השפעת סוציאליזציה משמעותית.

- גל, ג'. (2004). "ביטחון סוציאלי" וחקר המדיניות החברתית. *ביטחון סוציאלי*, 65, 5-10.
- אורון, י., ומארק, נ., ועופר, ג. (1994). *מבוא לכלכלה מיקרו כלכלה*. תל אביב: הוצאת עמיחי.
- ויצטום עמוס, (ריאיון אישי שניתן לפורום הסטודנטים לכלכלה באוניברסיטה העברית), פרופסור לכלכלה ב LSE, 7.1.2016.
- Andress, H. J., & Hein, T. (2001). Four worlds of welfare state attitudes? A comparison of Germany, Norway and the United States. *European Sociological Review*, 17, 337-356.
- Alesina, A., Glaeser, E., & Sacerdote, B. (2001). *Why Doesn't the US Have a European-Style Welfare System?* (No. w8524). National bureau of economic research.
- Becker, G. S. (1996). *Accounting for tastes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Carter, J. R., & Irons, M. D. (1991). Are economists different, and if so, why? *The Journal of Economic Perspectives*, 5(2), 171-177.
- Chang, H. J., & Amsden, A. H. (1994). *The political economy of industrial policy* (p. 112). London: Macmillan. Chicago
- Chang, H. J., & Rowthorn, R. (1995). *The role of the state in economic change*. Oxford University Press
- Chang, H. J. (2002). Breaking the mould: an institutionalist political economy alternative to the neo-liberal theory of the market and the state. *Cambridge Journal of Economics*, 26(5), 539-559
- Daniels, N. (1988). *Am I my parents' keeper? An essay on justice between the young and the old*. New York, NY: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1996). Welfare states without work: The impasse of labor shedding and familialism in continental European social policy. In G. Esping-Andersen (Ed.), *Welfare states in transition: National adaptations to global economies* (pp. 66-87). London, UK: Sage.
- Frank, R. H., Gilovich, T., & Regan, D. T. (1993). Does studying economics inhibit cooperation? *The Journal of Economic Perspectives*, 7(2), 159-171.

- Frank, R. H., Gilovich, T., & Regan, D. T. (1996). Do economists make bad citizens? *The Journal of Economic Perspectives*, 10(2), 187–192.
- Frey, B. S., Pommerehne, W. W., & Gygi, B. (1993). Economics indoctrination or selection? Some empirical results. *The Journal of Economic Education*, 24(3), 271–281.
- Frey, B. S., & Meier, S. (2004a). *Pro-social behavior in a natural setting*. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 54, 65–88
- Frey, B. S., & Meier, S. (2004b). Social comparison and pro-social behavior: Testing conditional cooperation in a field experiment. *The American Economic Review*, 94, 1717–1722.
- Frey, B. S., & Meier, S. (2005). Selfish and indoctrinated economists?. *European Journal of Law and Economics*, 19(2), 165–171
- Gelissen, J. (2000). Popular support for institutionalized solidarity: A comparison between European welfare states. *International Journal of Social Welfare*, 9, 285–300.
- George, V. & Page, R. (1995). *Modern thinkers on welfare*. London: Prentice Hall.
- Guimond, S. (1997). Attitude change during college: normative or informational social influence?. *Social Psychology of Education*, 2(3), 237–261.
- Hasenfeld, Y., & Rafferty, J. A. (1989). The determinants of public attitudes toward the welfare state. *Social Forces*, 67, 1027–1048.
- Hurrelmann, K. (2002). *Einführung in die Sozialisationstheorie* (8th ed.). Weinheim: Beltz Verlag.
- Kluegel, J. R. (1990). Trends in Whites' explanations of the Black-White gap in socioeconomic status, 1977–1989. *American Sociological Review*, 55, 512–525.
- Kluegel, J. R., & Smith, E. R. (1986). *Beliefs about inequality: Americans' views of what is and what ought to be*. New York, NY: Aldine.
- Laslett, P. (1992). Is there a generational contract? In P. Laslett & J. S. Fishkin (Eds.), *Justice between age groups and generations* (pp. 24–47). New Haven, CT: Yale University Press.
- Marwell, G., & Ames, R. E. (1981). Economists free ride, does anyone else? Experiments on the provision of public goods. *Journal of Public Economics*, 15, 295–310.
- Mau, S. (2004). Welfare regimes and the norms of social exchange. *Current Sociology*, 52, 53–74.

- Orkeny, A., & Szekelyi, M. (2000). Views on social inequality and the role of the state: Posttransformation trends in Eastern and Central Europe. *Social Justice Research*, 13, 199-218.
- Pierson, C. (1998). *Beyond the welfare state?*. Cambridge: Polity Press.
- Pinch, S. (1997). *Worlds of welfare*. New York, NY: Routledge.
- Rubinstein, Ariel. "A Sceptic's Comment on the Study of Economics." *The Economic Journal* 116, no. 510 (2006): C1-C9. Harvard.
- Sabbagh, C., & Vanhuysse, P. (2006). Exploring attitudes towards the welfare state: Students' views in eight democracies. *Journal of Social Policy*, 35, 607-628.
- Sabbagh, C., Powell, L. A., & Vanhuysse, P. (2007). Betwixt and between the market and the state: Israeli students' welfare attitudes in comparative perspective. *International Journal of Social Welfare*, 16, 220-230.
- Silverstein, M., Parrott, T. M., Angelelli, J. J., & Cook, F. L. (2000). Solidarity and tension between age-groups in the United States: Challenge for an aging America in the 21st century. *International Journal of Social Welfare*, 9, 270-284.
- Stretton, H., & Orchard, L. (1994). *Public Goods, Public Enterprise, Public, Choice*, Basingstoke, Macmillan UK.
- Svallfors, S. (1993). Dimensions of inequality: A comparison of attitudes in Sweden and Britain. *European Sociological Review*, 9, 267-287.
- Svallfors, S. (1997). Worlds of welfare and attitudes to redistribution: A comparison of eight Western nations. *European Sociological Review*, 13, 283-304.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview.
- Van der Wal, Z., & Oosterbaan, A. (2013). Government or business? Identifying determinants of MPA and MBA students' career preferences. *Public Personnel Management*, 42(2), 239-258. Chicago.
- Van Hooft, E. A. J. (2004). *Job seeking as planned behavior: In search of group differences* (Unpublished doctoral dissertation). VU Amsterdam, Netherlands.